

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές»

Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο
και τη Μέση Ανατολή υπό το Δόγμα Νταβούτογλου

Γρηγόριος Τσιμογιάννης

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2014

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Relations
Department of Political Studies and International Relations

Master Program in
«International Relations and Politics»

Turkish Foreign Policy in Eastern Mediterranean and
Middle East under the Davutoglu Doctrine

Grigorios Tsimogiannis

Corinth, September 2014

Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή υπό το Δόγμα Νταβούτογλου

Σημαντικοί Όροι: Τουρκία, εξωτερική πολιτική, ΑΚΡ, Νταβούτογλου, Στρατηγικό Βάθος, Ανατολική Μεσόγειος, Μέση Ανατολή, Αραβική Άνοιξη

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη θα ασχοληθεί με την εξωτερική πολιτική του ΑΚΡ στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή υπό το αναλυτικό πρίσμα της νεορεαλιστικής θεώρησης. Σχηματίστηκαν οι εξής ερευνητικές υποθέσεις: (i) η Τουρκία αποτελεί έναν διεθνή δρώντα που δρα αποσκοπώντας την περιφερειακή ηγεμονία, (ii) υπό την κυβέρνηση ΑΚΡ το δόγμα Νταβούτογλου αποτελεί μία συνταγή εξωτερικής πολιτικής η οποία προσπαθεί να μεθοδεύσει τον παραπάνω σκοπό, (iii) η εφαρμογή του δόγματος Νταβούτογλου δεν είναι κανονιστική αλλά κατά περίπτωση. Αναλύονται τόσο οι βασικές θεωρητικές διαστάσεις του δόγματος Νταβούτογλου όσο και οι ποιοτικές κατευθύνσεις που αυτό λαμβάνει κατά την εφαρμογή του στις παραπάνω περιφέρειες. Σε αυτό το πλαίσιο προτιμήθηκε η εκλεκτική παρουσίαση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σε διμερές επίπεδο: Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ, Αίγυπτος, Λιβύη, Συρία. Η μελέτη καταλήγει αναλύοντας τις επιτυχίες, τις αστοχίες και τις προοπτικές του νέου παραδείγματος της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αποτιμώντας έτσι τη θέση της Τουρκίας σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Turkish Foreign Policy in Eastern Mediterranean and Middle East under the Davutoglu Doctrine

Keywords: Turkey, foreign policy, AKP, Davutoglu, Strategic Depth, East Mediterranean, Middle East, Arab Spring

Abstract

Subject of the present thesis is the foreign policy of AKP government in the Eastern Mediterranean and the Middle East, under the analytical prism of neorealism. The study is based on three hypotheses: (i) that Turkey is an international actor whose acts are aiming to establish peripheral hegemony, (ii) under the AKP government, the Davutoglu doctrine is a policy recipe that seeks to methodize the above goal, (iii) the application of Davutoglu doctrine is not normative, but is applicable on a case by case basis. The Davutoglu doctrine is analyzed both in terms of its basic theoretical dimensions and in its qualitative dimensions in relation to the above regions. In this context a selective presentation of the bilateral Turkish foreign policy was favored: Greece, Cyprus, Israel, Egypt, Libya, Syria. The study concludes with analyzing the successes, the failures and the prospects of Turkish foreign policy, thus assessing the country's position in a regional and in an international level.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	5	
Εισαγωγή.....	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:		
Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική		
από τον Κεμάλ στον Οζάλ.....	8	
1.1 Μεταξύ των δύο Πολέμων (1923-1939)	8	
1.2 Η Ενεργής Ουδετερότητα (1939-145).....	9	
1.3 Η Τουρκία κατά τον Ψυχρό Πόλεμο (1945-1990)	10	
1.4 Η Πρόδρομη Περίπτωση Οζάλ	12	
1.5 Η θέση της Τουρκίας στο Διεθνές Σύστημα: ο 20 ^{ος} Αιώνας	12	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2		
Η Έλευση του ΑΚΡ στην Εξουσία και το Δόγμα Νταβούτογλου.....		14
2.1 Από τη διάλυση της ΕΣΣΔ ως την Άνοδο του ΑΚΡ.....	14	
2.2 Το Δόγμα Νταβούτογλου: Βασικές Κατευθύνσεις	15	
2.3 Μεθοδολογικές Υποθέσεις	17	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3		
Τουρκική Εξωτερική Πολιτική		
Απέναντι στην Ελλάδα.....	19	
3.1 Ζητήματα Εξωτερικής Πολιτικής.....	19	
3.2 Η Ελλάδα στο Δόγμα Νταβούτογλου.....	20	
3.3 Εξελίξεις.....	21	
3.4 Από Μηδενικά σε Νέα Προβλήματα.....	22	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4		
Τουρκική Εξωτερική Πολιτική		
Απέναντι στην Κυπριακή Δημοκρατία.....	24	
4.1 Το Κυπριακό στην Τουρκική Εξωτερική Πολιτική	24	
4.2 Η Κύπρος στο Δόγμα Νταβούτογλου.....	24	
4.3 Το ΑΚΡ και Κυπριακό	25	
4.4 Η Ενεργειακή Προοπτική.....	27	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5		
Τουρκική Εξωτερική Πολιτική		

Απέναντι στο Ισραήλ.....	29
5.1 Από τη Συγκεκριμευμένη Συνεργασία στη Στρατηγική Σύμπλευση	29
5.2 Το Ισραήλ στο Δόγμα Νταβούτογλου.....	30
5.3 Το ΑΚΡ και Ρήξη των Τουρκοϊσραηλινών Σχέσεων	31
5.4 Τα Όρια της Επαναπροσέγγισης	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.....	35
Τουρκική Εξωτερική Πολιτική απέναντι στο φαινόμενο της Αραβικής Άνοιξης:	
Οι Περιπτώσεις Λιβύης και Αιγύπτου	
6.1 Το Δόγμα Νταβούτογλου και τα Αραβικά Κράτη.....	35
6.2 Η πολιτική του ΑΚΡ έως την Αραβική Άνοιξη.....	36
6.3 Η Περίπτωση της Αιγύπτου	37
6.4 Η Περίπτωση της Λιβύης.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	
Τουρκική Εξωτερική Πολιτική απέναντι στο Συριακό Εμφύλιο	42
7.1 Ένα Ιστορικό Τριβής.....	42
7.2 Ο Πολιτική του ΑΚΡ στη Συρία.....	43
7.3 Το ΑΚΡ και ο Συριακός Εμφύλιος.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8	
Η Θέση της Τουρκίας στο Νέο Πολυπολικό Διεθνές Σύστημα	47
8.1 Το Στρατηγικό Βάθος και ο Διεθνοπολιτικός Μετασχηματισμός.....	47
8.2 Δόγμα του Στρατηγικό Βάθος: Μία Νεορεαλιστική Αποτίμηση	48
8.3 Η Εξωτερική Πολιτική του ΑΚΡ ως Συνέχεια	49
8.4 Από τα Μηδενικά στα Ηγεμονικά Προβλήματα	51
Συμπεράσματα.....	55
Βιβλιογραφία.....	58

Εισαγωγή

Η εκλογή του *Adalet ve Kalkinma Partisi* (Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης - AKP) στην Τουρκία το 2002 δημιούργησε την πεποίθηση σε μεγάλο μέρος του διεθνούς συστήματος, αλλά και των διαμορφωτών της διεθνούς κοινής γνώμης, ότι η Τουρκία θα μεταμορφωνόταν σε πυλώνα σταθερότητας και ειρήνης στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Η αναμονή ήταν μεγάλη, οι προσδοκίες υπερβατικές και το αποτέλεσμα, αν μη τι άλλο, απογοητευτικό.

Η παρούσα μελέτη έχει σκοπό να προσεγγίσει με αναλυτικό πνεύμα την εξωτερική πολιτική του AKP στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή. Θα διερευνήσει τις ποιοτικές κατευθύνσεις που η τουρκική εξωτερική πολιτική, υπό το δόγμα Νταβούτογλου, λαμβάνει στις παραπάνω περιφέρειες, ενώ τέλος θα κάνει μια γενική αποτίμηση της θέσης και των προοπτικών της Τουρκίας στο πολυπολικό διεθνές γίγνεσθαι του 21^{ου} αιώνα.

Σε επίπεδο μεθοδολογίας, η ανάλυση των τριών επιπέδων, όπως την εισήγαγε ο Kenneth Waltz, λειτούργησε ως ο μεθοδολογικός βηματοδότης αυτής της έρευνας· από τον άνθρωπο στο κράτος και από εκεί στο διεθνές σύστημα. Οι βασικές θεωρητικές και εννοιολογικές παραδοχές τις (νέο)ρεαλιστικής θεώρησης διαμόρφωσαν τις ερευνητικές υποθέσεις και αποτέλεσαν τα βασικά αναλυτικά εργαλεία στην προσπάθεια του γράφοντος να προσεγγίσει τις προς ανάλυση θεματικές.

Η προσέγγιση του ζητήματος υπήρξε πρόκληση δύσκολη και συναρπαστική συνάμα. Μόνο την εποχή που γράφονταν οι τελευταίες γραμμές αυτού του πονήματος, λάμβαναν χώρα γεγονότα με ευθεία αναφορά στο ερευνητικό αντικείμενο της μελέτης τόσο στην παγκόσμια σκηνή όσο και στο εσωτερικό της Τουρκίας: στο εξωτερικό η νέα επέμβαση του Ισραήλ στη Γάζα, ο χαοτικός εμφύλιος που βαθαίνει στη Λιβύη, η ανάδειξη της απειλής του Ισλαμικού Κράτους· στο εσωτερικό η ρήξη του AKP με το κίνημα Γκιουλέν και εσχάτως η εκλογή του Ταγίπ Ερντογάν στην τουρκική προεδρεία ακολουθούμενη από την πρωθυπουργοποίηση Νταβούτογλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από τον Κεμάλ στον Οζάλ

1.1 Μεταξύ των δύο Πολέμων (1923-1939)

Το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου εξαλείφει από το ιστορικό θέατρο την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στις 29 Οκτωβρίου του 1923 ανακηρύσσεται επίσημα η Τουρκική Δημοκρατία με πρώτο Πρόεδρο τον Μουσταφά Κεμάλ και πρωθυπουργό τον Ισμέτ Ινονού· η επικύρωση της συνθήκης της Λωζάννης υπήρξε η πρώτη σοβαρή πολιτική πράξη του νέου κράτους. Βασικοί στόχοι της νεότευκτης τουρκικής δημοκρατίας ήταν η εμπέδωση της εσωτερικής ειρήνης και η αποδοχή του νέου κράτους από τη διεθνή κοινότητα¹.

Σε αυτό το πλαίσιο το μεταρρυθμιστικό έργο² του Κεμάλ στο εσωτερικό αρθρώνεται ως μία κατά μετωπών επίθεση εναντίον των δυνάμεων της ισλαμικής ορθοδοξίας, τόσο σε συμβολικό όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο: καταργείται το χαλιφάτο, απαγορεύεται το φέσι, υιοθετείται το γρηγοριανό ημερολόγιο, ο ελβετικός αστικός και ο ιταλικός ποινικός κώδικας, το λατινικό αλφάβητο, επιβάλλεται η χρήση επιθέτων, προωθείται η πολιτική χειραφέτηση των γυναικών, καθιερώνεται η Κυριακή ως ημέρα αργίας και πολλά ακόμα. Στο ιδεολογικό πεδίο, ο Κεμάλ αποκήρυξε τις ρεβιζιονιστικές παντουρανικές και πανισλαμικές ιδεολογίες, επικεντρώνοντας έτσι την πολιτική του στην ανοικοδόμηση και αναμόρφωση της χώρας.

Στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής³ τώρα, η κεμαλική αρχή «*ειρήνη στο σπίτι, ειρήνη στον κόσμο*», περιγράφει τις εξελίξεις αυτήν την περίοδο. Η αδύναμη Τουρκία, που πλέον συνόρευε με τις νικήτριες δυνάμεις του Α΄ Παγκοσμίου⁴, προέβαλλε τον εαυτό της ως μία *status quo* δύναμη, η οποία προσπάθησε να επιλύσει διπλωματικά

¹ Kuniholm, B. (2008). The Turkish Context: Critical Issues in Modern Politics. Στο A. Çarkoğlu, & W. Hale (ed.), *The Politics of Modern Turkey* (pp. 66-124). London: Routledge, pp. 71-75.

² Για το μεταρρυθμιστικό έργο της κεμαλικής περιόδου βλέπε ενδεικτικά Dupond, P. (1998). *Κεμάλ: ο δημιουργός της νέας Τουρκίας*, Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική, σσ. 182-197.

³ Για μία περιεκτική παρουσίαση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αυτήν την περίοδο βλ. Göi, A. (n.d.), *A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939*. Available at <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/460/5231.pdf> [Accessed 18-3-2014].

⁴ Τα σύνορα της Τουρκίας συναντούσαν τη Σοβιετική Ένωση στο Βορρά, τη Μ. Βρετανία στη περιοχή της Μοσούλης, τη Γαλλία στην περιοχή της Συρίας και την Ιταλία στο Αιγαίο.

τις πολλές εκκρεμότητες που η συνθήκη της Λωζάννης είχε αφήσει ανοικτές: το ζήτημα των στενών, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, το καθεστώς της Μοσούλης, το ζήτημα της επαρχίας της Αλεξανδρέττας (Χατάι) κ.α.. Θέτοντας περιορισμένες και ρεαλιστικές στοχεύσεις η Τουρκία κατάφερε εν πολλοίς να ελιχθεί επιτυχημένα στο διεθνές περιβάλλον: αποκατέστησε τις σχέσεις της με τη Βρετανία αποδεχόμενη την απώλεια της Μοσούλης⁵, εξομάλυνε τις σχέσεις με την Ελλάδα, έγινε αποδεκτή στη Κοινωνία των Εθνών (1932), προσπάθησε να εξισορροπήσει ορθολογικά την αναδυόμενη ιταλική απειλή με τη σύμπληξη της βαλκανικής *entente* (1934). Η προσάρτηση της επαρχίας Χατάι (1939), υπήρξε η κορωνίδα των επιτυχημένων διπλωματικών χειρισμών αυτής της περιόδου.

1.2 Η Ενεργής Ουδετερότητα (1939-145)

Στο κατώφλι του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Τουρκική Δημοκρατία βρέθηκε στο επίκεντρο διπλωματικών πιέσεων των μεγάλων δυνάμεων ώστε να λάβει μέρος στον πόλεμο. Ωστόσο ακολουθώντας την πολιτική της «ενεργής ουδετερότητας»⁶ επέτυχε να αντισταθεί στις πιέσεις, τόσο του Άξονα όσο και των Συμμάχων, και να μην εισέλθει στον πόλεμο, παρά μόνο όταν όλα είχαν κριθεί, διαφυλάσσοντας έτσι την εδαφικής της ακεραιότητα. Η θέση αυτή υπήρξε και πάλι μία εξόχως ρεαλιστική επιλογή, αφού η στρατιωτική και πολιτική αδυναμία της Τουρκίας θα έκανε οποιαδήποτε άλλη απόφαση εξαιρετικά επικίνδυνη. Ο Ινονού επέτυχε να μετατρέψει αυτή τη δεδομένη αδυναμία σε διπλωματικό πλεονέκτημα. Προβάλλοντας στους Συμμάχους το ότι για την Τουρκία ο Στάλιν ήταν εξίσου απειλητικός με τον Χίτλερ, επέτυχε να διεκφύγει της εκπλήρωσης ακόμα και των συμβατικών συμμαχικών υποχρεώσεων⁷. Η συνομολόγηση με τη Γερμανία του συμφώνου μη επίθεσης την άνοιξη του 1941 συγκεκριαλιώνει την πολιτική της «ενεργής (ή επιτήδειας) ουδετερότητας». Η επικράτηση των Συμμάχων βρήκε την Τουρκία άθικτη εδαφικά αλλά και αντιμέτωπη με την ανάγκη να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα του διεθνούς συστήματος.

⁵ Με τη Συνθήκη του 1926, η Τουρκία αποδέχτηκε πως η Μοσούλη αποτελεί αυτόνομη επικράτεια του Ιράκ, με αντάλλαγμα τη συνομολόγηση αμοιβαίας ουδετερότητας από τη Βρετανία λαμβάνοντας και κάποιες μετοχές στις εταιρείες που ανέλαβαν την εκμετάλλευση των πετρελαίων της Μοσούλης.

⁶ Αναλυτικότερα για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας κατά τον Β΄ ΠΠ βλ. Webber, F. (1993). *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος: Η Τουρκική Πολιτική κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα: Θετίλη και Hale, W. (2000). *Turkish Foreign Policy: 1774-2000*, London: Frank Cass, pp 79-105.

⁷ Ανάμεσα στο διάστημα του Οκτωβρίου 1939 και Ιουνίου 1940 η Τουρκία ήταν σύμμαχος Βρετανίας και Γαλλίας και αναμενόταν από αυτήν να ανταπεξέλθει πλήρως στις συμμαχικές της υποχρεώσεις.

1.3 Η Τουρκία κατά τον Ψυχρό Πόλεμο (1945-1990)

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σήμανε το μετασχηματισμό του διεθνούς συστήματος από πολυπολικό σε διπολικό. Οι εδαφικές διεκδικήσεις που, ως υπερδύναμη πλέον, η ΕΣΣΔ προέβαλλε έναντι της Τουρκίας ήταν ο βασικός παράγων που οδήγησε το τουρκικό κράτος στην επιλογή του δυτικού στρατοπέδου ως εγγυητή της επιβιώσής του⁸. Ήδη από τα τέλη τη δεκαετίας του 1940 ο τουρκικός διπλωματικός κάματος επικεντρώνεται στην ένταξη της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ⁹, επιδίωξη που ευοδώνεται το 1952. Με αυτόν τον τρόπο η Τουρκία επιτυγχάνει σημαντικά πλεονεκτήματα και σημαντική αυτονομία στο χειρισμό των θεμάτων που άπτονταν των εθνικών τους συμφερόντων, ειδικά σε περιόδους διεθνοσυστημικών ανακατατάξεων.

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 παρατηρούνται πολύ σοβαρές μεταβολές ισχύος στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, τέτοιες που επιτρέπουν την αναβάθμιση του ρόλου της Τουρκίας στην δυτικό σύστημα ασφάλειας¹⁰: η αναπροσαρμογή της βρετανικής παρουσίας στην περιοχή, η σοβιετική επέκταση προς την Αίγυπτο και την Ανατολική Μεσόγειο, η άνοδος του αραβικού εθνικισμού, η εντεινόμενη αραβοϊσραηλινή διένεξη, η ανάγκη διασφάλισης των ενεργειακών αρτηριών της Μέσης Ανατολής. Η ολοκλήρωση του σχηματισμού του CENTO¹¹ εδραίωσε τη σημασία της Τουρκίας για την προώθηση των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή. Χαρακτηριστικό επίσης αυτής της σημασίας είναι πως η επίλυση του Κυπριακού, που αναδύεται αυτήν την εποχή στο διεθνές προσκήνιο, είναι ζήτημα που για τους αμερικανικούς σχεδιασμούς θα πρέπει να επιλυθεί δίχως να διακινδυνεύσει την αποξένωση της Τουρκίας.

⁸ Hale, W. ό.π., pp 109-139.

⁹ Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 το βάρος της διπλωματικής της δραστηριότητας μεταφέρεται από την Άγκυρα στο Παρίσι (έδρα του ΝΑΤΟ) όπου γίνεται προσπάθεια ανάδειξης της στρατηγικής αξίας της χώρας για τη σχηματιζόμενη βορειοατλαντική συμμαχία. Τα κυρίαρχα σημεία αυτής της προσπάθειας είχαν να κάνουν με ότι η Τουρκία (i) διατηρούσε τον έλεγχο επί των μεγάλων διαδρόμων, αέρος, θαλάσσης και ξηράς της Σοβιετικής Ένωσης προς την περιοχή Καΐρου – Διώρυγας Σουέζ και τις πετρελαιοπηγές της Μέσης Ανατολής (ii) έδινε στους δυτικούς μια εικόνα σταθερότητας λόγω και της απουσίας ενός αριστερού κινήματος στην Τουρκία στην περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

¹⁰ Hale, W. ό.π..

¹¹ Ο Central Treaty Organization (CENTO), σχηματίστηκε μετά από πρωτοβουλία της Βρετανίας ως ένας οργανισμός αμοιβαίας ασφάλειας με σκοπό να ανασχέσει την απειλή της σοβιετικής επέκτασης στο ζωτικές πετρελαιοπαραγωγικές περιοχές της Μέσης Ανατολής. Αρχικά μέλη του υπήρξαν η Τουρκία, το Ιράν, το Ιράκ, το Πακιστάν και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Κατά την επόμενη δεκαετία η Τουρκία αρχίζει να εκδηλώνει έντονα αναθεωρητικές τάσεις. Μετά τα γεγονότα του 1963-64 στην Κύπρο και το πάγωμα στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις, η Τουρκία προσπαθεί να εξυπηρετήσει τα εθνικά της συμφέροντα αναζητώντας νέα ερείσματα στο διεθνή χώρο, δίχως βέβαια να εγκαταλείπει το δυτικό προσανατολισμό της. Προχωρά στην αναθέρμανση των σχέσεών της με την ΕΣΣΔ ενώ προσεγγίζει και τις ισλαμικές αραβικές χώρες με την παρουσία της, ως ιδρυτικό μέλος, στον Οργανισμό Ισλαμικής Διάσκεψης (Organization of the Islamic Conference – OIC).

Αυτή η πολυδιάστατη κατεύθυνση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής εκδηλώνεται πολύ πιο έντονα στις αρχές της δεκαετίας του 1970¹². Η ύφεση στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις επιτρέπει στην Τουρκία μία δυναμική προσέγγιση στις περιοχές ενδιαφέροντός της. Το 1973 εκδηλώνει τις αξιώσεις της ως προς το καθεστώς του Αιγαίου με τη μορφή διεκδικήσεων που προβάλλει τόσο στα ενάλια όσο και στα εναέρια καθεστώτα του Αιγαίου και της Κύπρου. Η αξίωση του δικαιώματος για έρευνες στο Αιγαίο (σε μέρη που η Ελλάδα θεωρεί πως ανήκουν στην ελληνική υφαλοκρηπίδα) εκκινεί ένα νέο κύκλο έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις που κορυφώνεται με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και την κατάληψη του βορείου τμήματος της Μεγαλονήσου, σε μία ωμή επίδειξη πολιτικού κυνισμού. Το εμπάργκο οπλισμού που επιβλήθηκε εναντίον της Τουρκίας από τις ΗΠΑ στο πλαίσιο των κυρώσεων για την εισβολή στην Κύπρο, ήρθη μόλις το 1978, καταδεικνύοντας πως τα αμερικανικά συμφέροντα εξακολουθούσαν να εξυπηρετούνται καλύτερα μέσα από την προώθηση των τουρκικών θέσεων στην περιοχή, επιτρέποντας επί της ουσίας στην Τουρκία να συνεχίσει την αναθεωρητική πολιτική διεκδικήσεων ως προς το καθεστώς του Αιγαίου.

Οι εξελίξεις στη ευρύτερη περιοχή του Περσικού Κόλπου τη δεκαετία του 1980 αυξάνουν περαιτέρω τη στρατηγική σημασία της Τουρκίας για το δυτικό στρατόπεδο. Ήδη από το 1979 η Ισλαμική Επανάσταση στο Ιράν στέρησε ένα δυτικόφιλο καθεστώς από τους αμερικανικούς σχεδιασμούς ενώ η στρατιωτική εισβολή το σοβιετικών στο Αφγανιστάν και ο περσο-ιρακινός πόλεμος που ξέσπασε τον επόμενο χρόνο (Σεπτέμβριος 1980) ενίσχυσε την αστάθεια στην περιοχή όσο και τους φόβους ολικής ανατροπής των δυτικών ερεισμάτων που επίσειε η προοπτική εξάπλωσης του

¹² Hale, W., ό.π., σσ. 146-170.

ισλαμικού «φονταμενταλισμού». Υπό αυτές τις συνθήκες η στρατηγική σημασία της Τουρκίας για τους δυτικούς συμμάχους αυξάνει, αφού την βλέπουν ως το κράτος που θα καλύψει το κενό του Ιράν και θα συγκρατήσει την ισλαμική και τη σοβιετική επιρροή στην περιοχή. Έτσι κατά την προεδρεία Ρείγκαν οι αμερικανοτουρκικές σχέσεις αναβαθμίζονται σε σημαντικό βαθμό.

1.4 Η Πρόδρομη Περίπτωση Οζάλ

Σε αυτό το σημείο αξίζει να δοθεί έμφαση στην περίοδο της πρωθυπουργίας και προεδρίας του Τουργκούτ Οζάλ (1983-89 & 1989-1993 αντίστοιχα), καθώς τότε σημειώνεται απομάκρυνση από το στατικό κεμαλικό παράδειγμα εξωτερικής πολιτικής που παρουσιάστηκε παραπάνω. Ο Οζάλ, αναδιφώντας στην οθωμανική παράδοση, προσπάθησε να αναβιώσει το σύστημα των «μιλέτ» αναπροσδιορίζοντας την έδρα της τουρκικής εθνικής ταυτότητας από πολιτική σε πολιτιστική και εθνοτική, άρα και εκτενέστερη των γεωγραφικών συνόρων του τουρκικού κράτους¹³. Αυτός ο «νέο-οθωμανισμός»¹⁴, σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, έλαβε μία ενεργητική και πολυδιάστατη έκφραση: θεωρώντας πως η Τουρκία θα πρέπει να αναχθεί σε μία ευρασιατική δύναμη (και όχι μία απομονωμένη ευρωπαϊκή δύναμη αποξενωμένη από τους ανατολικούς γείτονες), προσπάθησε να προφυλάξει και να αναβαθμίσει τη θέση της στα υποσυστήματα της Ανατολικής Μεσογείου, Μέσης Ανατολής και Καυκάσου. Με την εμπλοκή της στο πόλεμο του Κόλπου, η Τουρκία πήρε για πρώτη φορά θέση στο μεσανατολικό ζήτημα ενώ παράλληλα ανέπτυξε σχέσεις τόσο με τα τουρκόφωνα κράτη που προέκυψαν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ, όσο με τους βαλκανικούς της γείτονες

1.5 Η θέση της Τουρκίας στο Διεθνές Σύστημα: ο 20^{ος} Αιώνας

Στο σημείο αυτό είναι θα ήταν χρήσιμη μία πρώτη αποτίμηση της θέσης της Τουρκίας στο διεθνές σύστημα κατά τον 20^ο αιώνα. Η Τουρκία εμφανίστηκε στο διεθνές σύστημα ως κληρονόμος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Κατά την πρώτη περίοδό ανάμεσα στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους (1923-1939), όντας ένα αδύναμο κράτος, προσπάθησε να επιλύσει με διπλωματικό κυρίως τρόπο τις διαφορές

¹³ USAK (2009). Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism. *USAK Yearbook of International Politics and Law*, Vol. 2 , pp. 153-205.

¹⁴ Βλ. Ataman, M. (2002, October). Özal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in the 1980s. *Middle Eastern Studies*, 38(4), σσ. 123-142.

της με άλλα κράτη προβάλλοντας στη διεθνοπολιτική σκακιέρα ως μία *status quo* δύναμη.

Η νεορεαλιστική σκοπιά της προκείμενης ανάλυσης, οδηγεί στο να εξετάσουμε την κεμαλική πολιτική «*ειρήνη στο σπίτι, ειρήνη στον κόσμο*» όχι ως ιδεολογική εκκίνηση της πολιτικής διαδικασίας αλλά ως τη νομιμοποιητική αποφορά μίας ορθολογικής στρατηγικής εντός του διεθνοσυστημικού παιχνιδιού¹⁵. Σε αυτό η ιδεολογία είναι μέσο -αποκαλύπτει- δεν καθορίζει τον πολιτικό σκοπό. Καθόλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα ο κεμαλικός φιλοδυτικός απομονωτισμός δεν ήταν παρά μία στρατηγική επιβίωσης στις δεδομένες διεθνοσυστημικές πιέσεις στις οποίες υπόκειτο το τουρκικό κράτος.

Αντίστοιχα, μέσω της πολιτικής της «*ενεργής ουδετερότητας*», η Τουρκία έμεινε μεν κυνικά εκτός των ιδεολογικών διλημάτων του ολοκληρωτικού πολέμου που καθόρισε το μοντέρνο κόσμο, διαφύλαξε όμως κατά αυτόν τον τρόπο την εδαφική της ακεραιότητα. Ο Ψυχρός Πόλεμος, όπως ονομάστηκε η διπολική διεθνοσυστημική πραγματικότητα που προέκυψε από τον Β΄ ΠΠ, μετέτρεψε στην Τουρκία σε «χωροφύλακα» των βορειοατλαντικών συμφερόντων στην περιοχή αναβαθμίζοντας, παρά τω χρόνω, τη θέση της και την ισχύ της τόσο στο υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου όσο και σε αυτό της Μέσης Ανατολής.

Δεν είναι τυχαίο πως όταν το πέπλο του διπολισμού αρχίζει να αίρεται από τη διεθνοσυστημική αρένα η Τουρκία μετασχηματίζει το στατικό γεωστρατηγικό της παράδειγμα σε πιο ενεργητικό. Τότε είναι που εκδηλώνεται η πολιτική του Οζάλ, η οποία βασίστηκε στην ιδεολογική ανακαίνιση της εξωτερικής πολιτικής επάνω σε ερείσματα πολιτισμικά, ιστορικά και γεωγραφικά και θεωρείται πρόδρομος στο πολύ συνθετότερο όραμα του Νταβούτογλου που θα εξεταστεί παρακάτω. Έτσι το βασικό ερευνητικό ζήτημα -ο ρόλος της Τουρκίας στο νέο πολυπολικό διεθνές σύστημα- τίθεται επάνω στη δομική συνθήκη της διεθνοσυστημικής μεταβολής, μία διαδικασία προοδευτική, συνεχής όσο και αναπόδραστη.

¹⁵Για την έννοια του ορθολογισμού στη διεθνή πολιτική βλέπε Λίτσας, Σ. (2010). Πόλεμος και Ορθολογισμός: Θεωρητικές Προεκτάσεις και Στρατηγικές Εφαρμογές. Αθήνα: Ποιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η Έλευση του ΑΚΡ στην Εξουσία και το Δόγμα Νταβούτογλου

2.1 Από τη διάλυση της ΕΣΣΔ ως την Άνοδο του ΑΚΡ

Η κατάρρευση του διεθνoυστημικού διπολισμού έφερε την Τουρκία σε αναζήτηση νέου ρόλου σε ένα εξαιρετικά ασταθές διεθνές περιβάλλον. Η μεταψυχροπολεμική μεταβολή των δομών ασφάλειας στην περιοχή, έφερε την Τουρκία να αμφιβάλλει για τη στρατηγική σημασία που έπαιξε πλέον για τη Δύση ενώ παράλληλα η άμεση γειτονιά της τελμάτωνε σε θρησκευτικές και εθνοτικές συγκρούσεις. Η, υπό την ηγεσία Οζάλ, εμπλοκή στον Πόλεμο του Κόλπου (1991) σήμανε την απόσυρση από την ψυχροπολεμική παθητικότητα ενώ παράλληλα η ανάπτυξη των σχέσεων με τα νεότευκτα κράτη της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου μετέβαλλε γρήγορα την Τουρκία σε σημαντικό περιφερειακό παράγοντα στα αντίστοιχα υποσυστήματα. Η εσωτερική αστάθεια η οποία ήρθε ως αποτέλεσμα της ανάδυση της ισλαμικής και της κουρδικής ταυτότητας, οδήγησε σε σκλήρυνση και επέκταση του ρόλου του στρατού τόσο στο εσωτερικό όσο και εξωτερικό. Κατά τη δεκαετία του 1990 η Τουρκία ανέπτυξε μία πολύ πιο δυναμική στάση στις εξωτερικές της σχέσεις, καταφεύγοντας στην τακτική της «διπλωματίας των κανονιοφόρων» σε πολλές περιπτώσεις (Κύπρος- S300, Ελλάδα-Τιμια, Συρία-Οτσαλάν). Η στάση αυτή οδήγησε σε μία αποξένωση από την Ευρώπη (αποκλεισμός από τις Συζητήσεις Διεύρυνσης του Λουξεμβούργου το 1997) και σε αποτυχία να αναχθεί σε μία περιφερειακή δύναμη του μεταψυχροπολεμικού τοπίου. Η μονοδιάστατη προσφυγή στην προβολή σκληρής ισχύος ήταν πολύ μακριά από τη μετασηματιζόμενη ευρωπαϊκή κουλτούρα ασφάλειας¹⁶.

Ωστόσο στο λυκαυγές του επόμενου αιώνα οι εξελίξεις ήταν περισσότερο υποσχόμενες: η σύλληψη Οτσαλάν μείωσε την ένταση στο μέτωπο του κουρδικού ενώ το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο απέδωσε στην Τουρκία το *status* της υποψήφιας χώρας (Σύννοδος Ελσίνκι-1999). Η κινητικότητα που έφερε η ευρωπαϊκή προοπτική στο εσωτερικό με την ανάγκη εφαρμογής των κριτηρίων της Κοπενγάχης λειτούργησε ως θρυαλλίδα για την απελευθέρωση των εγκλωβισμένων πολιτικών

¹⁶ Hale, W. ό.π., σσ. 252-319.

δυνάμεων. Η εκλογή του 2002 έφεραν το ΑΚΡ¹⁷ στην εξουσία και άλλαξαν κατά τρόπο δραματικό τη σύνθεση της πολιτικής ελίτ της χώρας. Αμέσως μετά την εκλογική του νίκη ο Ταγίπ Ερντογάν, προσπάθησε να κατευνάσει τις ανησυχίες για το ισλαμιστικό χαρακτήρα του κόμματος του, πρωτίστως στο εξωτερικό. Δεσμεύτηκε πως θα συνεχίσει την εφαρμογή του προγράμματος σταθεροποίησης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και ξεκίνησε ένα κύκλο διπλωματικών συναντήσεων με ευρωπαίους ηγέτες στους οποίους διακήρυξε διαπρυσίως την προσήλωσή στην ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας και την εφαρμογή των κριτηρίων της Κοπεγχάγης. Αυτές οι προσπάθειες αποδείχτηκαν επιτυχημένες, επιτρέποντας στο κόμμα του Ερντογάν να επιβιώσει στο τουρκικό πολιτικό καθεστώς – σε αντίθεση με άλλους ισλαμιστές προκατόχους του.

2.2 Το Δόγμα Νταβούτογλου: Βασικές Κατευθύνσεις

Η προσέγγιση εξωτερικής πολιτικής που υιοθετεί το ΑΚΡ απομακρύνει εξ ολοκλήρου την Τουρκία από τις κεμαλικές αρχές. Το δόγμα του Στρατηγικού Βάθους, αντλώντας βαθιά από τον «νέο-οθωμανισμό» που θεμελιώθηκε επί εποχής Οζάλ, είναι ένα ώριμο και περιεκτικό στρατηγικό όραμα για τη θέση της Τουρκίας στο διεθνές σύστημα. Αρχιτέκτονας αυτού είναι ο Αχμέτ Νταβούτογλου, ακαδημαϊκός, επικεφαλής σύμβουλος του Ερντογάν από το 2002, Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας από το Μάιο του 2009 και άρτι ορκισθείς πρωθυπουργός της ερντογανικής προεδρείας.

Στο βιβλίο του «Στρατηγικό Βάθος» (*Stratejik Derinlik*)¹⁸ παρουσιάζει αναλυτικά το στρατηγικό του όραμα για το τουρκικό κράτος¹⁹. Θεωρεί πως η Τουρκία κατέχει «στρατηγικό βάθος» λόγω της ιστορίας της και της γεωγραφικής της θέσης και πως ανήκει σε μία μικρή ομάδα κρατών που αποκαλεί «κεντρικές δυνάμεις». Εξαιτίας αυτού υποστηρίζει πως η Τουρκία δεν θα πρέπει να είναι ικανοποιημένη με το περιφερειακό ρόλο που κατέχει στα Βαλκάνια και στη Μέση Ανατολή και πως θα πρέπει να επιδιώξει να παίξει ηγετικό ρόλο σε διάφορες περιοχές (Μέση Ανατολή,

¹⁷ Πιο αναλυτικά Murinson, A. (2012). Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century. *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies / Mideast Security and Policy Studies* No. 97.

¹⁸ Βλέπε αναλυτικά Νταβούτογλου, Α. (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. (Ν. Σαρρής, Επιμ., & Ν. Ραπτόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Ποιότητα.

¹⁹ Murinson, A. (2006). The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy. *Middle Eastern Studies*, 42(6), pp 945-964.

Βαλκάνια, Καύκασος, Κεντρική Ασία, Κασπία, Μεσόγειος, Κόλπος, Μαύρη Θάλασσα), ασκώντας επιρροή και διεκδικώντας έναν παγκόσμιο στρατηγικό ρόλο.

Για τον Νταβούτογλου, η Τουρκία δεν είναι η γέφυρα ανάμεσα στο Ισλάμ και την Δύση, αφού κάτι τέτοιο την υποβιβάζει σε ένα όργανο προώθησης των συμφερόντων άλλων κρατών. Αντί λοιπόν να αφήνει άλλες χώρες να προωθούν δια αυτής τα συμφέροντά τους, η Τουρκία θα πρέπει να αναπτύξει μία ενεργητική πολιτική, ανάλογη με το ιστορικό και γεωγραφικό της βάθος, το οποίο ενισχύεται και από την Οθωμανική κληρονομία. Ο τρόπος για να επιτύχει αυτό τη στόχευση, για τον Νταβούτογλου, είναι να κεφαλαιοποιήσει πλήρως το δυναμικό ήπιας ισχύος²⁰ που μπορεί να προβάλλει: βασισμένη στις ιστορικές και πολιτισμικές συνδέσεις με όλες τις περιφέρειες που ανήκει, όπως επίσης στους δημοκρατικούς θεσμούς και στην αναπτυσσόμενη οικονομία της, η Τουρκία θα πρέπει να απομακρυνθεί από τη εικόνα μίας στρατοκρατούμενης χώρας και να αναλάβει πρωτοβουλίες προς την επίλυση περιφερειακών συγκρούσεων και την οικονομική συνεργασία, πράγμα που θα καταστήσει αχρείαστη την παρέμβαση των μεγάλων δυνάμεων.

Αναλυτικότερα τώρα, η επιτυχημένη άσκηση της εξωτερικής πολιτικής στα πλαίσια του οράματος του «στρατηγικού βάθους», οφείλει -κατά τον Νταβούτογλου- να κινηθεί στην εφαρμογή των ακόλουθων αρχών²¹. (i) *Ισορροπία ανάμεσα σε δημοκρατία και ασφάλεια* εντός της Τουρκίας: Η δημοκρατική σταθερότητα στο εσωτερικό αποτελεί εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση ώστε η Τουρκία να επιτύχει την ασφάλεια και τη σταθερότητα στη γειτονιά της. (ii) *«Πολιτική μηδενικών προβλημάτων»* απέναντι στους γείτονες της Τουρκίας: Ο Νταβούτογλου θεωρεί ότι η Τουρκία τις πρόσφατες δεκαετίες σπατάλησε πολύτιμους πόρους και χρόνο στις συγκρούσεις της με τους γείτονες. Έτσι κρίνει πως προκειμένου να φτάσει να παίξει τον παγκόσμιο στρατηγικό ρόλο που οραματίζεται, χρειάζεται να υπερβεί τα φοβικά της σύνδρομα και να εδραιώσει εγκάρδιες σχέσεις με όλα τα γείτονα κράτη. Σε αυτό το πλαίσιο η εξωτερική πολιτική θα πρέπει να στοχεύσει στο να επιλύσει όλες τις εκκρεμείς διαφορές που η αδράνεια της τουρκικής διπλωματίας έχει συσσωρεύσει

²⁰ Βλέπε αναλυτικό το έργο Nye, J. (2005). *Ήπια Ισχύς: Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση. Στην προκειμένη εργασία η έννοια της ήπιας ισχύος ταυτίζεται με την έννοια της επιρροής σε αντίστοιχη με την σκληρή ισχύ η οποία ταυτίζεται με την έννοια της επιβολής.

²¹ Νταβούτογλου Α., ό.π. & αναλυτικότερα Sözen, A. (2010). A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges. *Turkish Studies*, 11(1), pp. 103-123.

στο παρελθόν επιτρέποντας κατά αυτόν τον τρόπο στο τουρκικό κράτος να αναζητήσει τον παγκόσμιο στρατηγικό του ρόλο. Θα πρέπει να προτιμάται μία μη συγκρουσιακή προσέγγιση η οποία θα στοχεύει στην επίλυση των διαφορών με ειρηνικούς συμβιβασμούς αμοιβαία επωφελείς (*win-win*). Τέτοιες πολιτικές θα μειώσουν όποιους σοβαρούς κινδύνους αντιμετωπίζει η Τουρκία από τις γείτονες χώρες. (iii) *Ανάπτυξη σχέσεων με τις γειτονικές περιφέρειες*: Η εξωτερική πολιτική θα πρέπει να έχει μία περισσότερο περιφερειακή προσέγγιση, η οποία θα επιτρέψει στην Τουρκία να επηρεάζει όχι μόνο τις διμερείς της σχέσεις, αλλά τις περιφερειακές εξελίξεις ως περιφερειακή δύναμη. (iv) *Πολυδιάστατη προσέγγιση στην_εξωτερική πολιτική*: Προτείνει να αποφεύγονται οι αποκλειστικές συμπλεύσεις, αφού οι Τουρκία θα πρέπει να καλλιεργεί ίσες αποστάσεις και σχέσεις με όλους τους δρώντες του διεθνοπολιτικού παιγνίου. (v) «Ρυθμική διπλωματία»: Μία παράλληλη αύξηση της πυκνότητας των διπλωματικών προσπαθειών τόσο σε διμερές όσο και σε πολυμερές επίπεδο.

Η ανάπτυξη σχέσεων με τις ανερχόμενες διεθνοσυστημικές δυνάμεις (Κίνα, Ινδία, Ρωσία, Βραζιλία) θα είναι κλειδί σε αυτή τη διαδικασία. Παράλληλα, κατά τον Νταβούτογλου, η αναζήτηση ενός ηγετικού ρόλου στον διαπολιτισμικό και διαθρησκευτικό διάλογο, θα πρέπει να είναι μία από τις προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκία, επιτρέποντας της να κεφαλαιοποιήσει την ιστορική και πολιτισμική της κληρονομιά.

2.3 Μεθοδολογικές Υποθέσεις

Το δόγμα Νταβούτογλου, ιδωμένο υπό πρίσμα του δομικού ρεαλισμού²², απεκδύεται κάθε ιδεολογικό στοιχείο. Για παράδειγμα η διακήρυξη²³ του Νταβούτογλου πως το Ισλάμ μπορεί να αποτελέσει συνεκτικό στοιχείο μίας ομάδας κρατών που θα δρα ως μπλοκ στις διεθνείς σχέσεις²⁴ δεν μπορεί παρά να ειπωθεί ως το νομιμοποιητικό ψιμύθιο (η πολιτισμική ταυτότητα με βάση το θρησκευτικό στοιχείο) επάνω στο οποίο η Τουρκία επιθυμεί να μοχλεύσει την ηγεμονική της

²² Βλέπε χαρακτηριστικά Waltz, K. (2009). *The Consequences of Anarchy: The Anarchic Structure of World Politics* στο Jervies, R, & Art, R. (ed.) *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary issues*, New York: Pearson Education, pp. 29-39, όπως επίσης και Mearsheimer, J. (2007). *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα: Ποιότητα, σσ. 3-4.

²³ Νταβούτογλου, Α. ό.π. 392-404.

²⁴ Για τον πανισλαμισμό βλέπε ενδεικτικά Ozkan, B. (2014). *Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism*. *Survival: Global Politics and Strategy*, 56(4), σσ. 119-140.

μετάβαση. Επί της ουσίας, στο «Στρατηγικό Βάθος» περιγράφεται το πώς η Τουρκία, κατέχοντας κομβική θέση σε περιφερειακό επίπεδο και σημαντική γεωστρατηγική θέση στον ενεργειακό χάρτη, δύναται να μετασχηματιστεί σε ηγεμονική περιφερειακή δύναμη με παγκόσμιο ρόλο μέσα από την άσκηση πολυδιάστατης και ενεργητικής εξωτερικής πολιτικής, με βασικό εργαλείο την άσκηση ήπιας ισχύος.

Δεδομένου λοιπόν του ειλημμένου θεωρητικού φορτίου, διαμορφώθηκαν αντίστοιχα και οι βασικές ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας εργασίας: (i) η Τουρκία αποτελεί έναν διεθνή δρώντα που δρα σκοπεύοντας στην περιφερειακή ηγεμονία, (ii) το δόγμα Νταβούτογλου αποτελεί μία συνταγή εξωτερικής πολιτικής η οποία προσπαθεί να μεθοδεύσει τον παραπάνω σκοπό, (iii) οι εφαρμογή του δόγματος Νταβούτογλου δεν είναι κανονιστική²⁵ (*normative*) αλλά κατά περίπτωση. Στα κεφάλαια που θα ακολουθήσουν αυτές οι υποθέσεις θα δοκιμαστούν, καθώς θα αναλυθούν εκτενέστερα τόσο οι διακηρύξεις όσο και οι εφαρμογή του δόγματος Νταβούτογλου αναφορικά με την πολιτική που έχει ακολουθήσει η Τουρκία την τελευταία δεκαετία στις περιφέρειες της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Προκρίθηκε η εστίαση στις διμερείς σχέσεις τις Τουρκίας αφού κρίθηκε πως έτσι θα εξυπηρετηθεί ασφαλέστερα ο έλεγχος των παραπάνω υποθέσεων.

²⁵ Για τον ορισμό των κανονιστικών δρώντων βλέπε Tocci, N.(ed.) (2008). *Who is a normative foreign policy actor?* Brussels: Centre for European Policy Studies. αντιπαραβάλε σχετικά Dal, E. P. (2013). Assessing Turkey's "Normative" Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and their Limitations. *Turkish Studies*, 14(4), pp. 709-734.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Απέναντι στην Ελλάδα

3.1 Ζητήματα Εξωτερικής Πολιτικής

Τα κύρια ζητήματα²⁶ που απασχολούν τις διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, πέραν του Κυπριακού που θα εξεταστεί παρακάτω, έχουν διαμορφωθεί και παραμένουν ανοιχτά τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες: (i) η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, (ii) η άσκηση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων επάνω στην αιγιαλίτιδα ζώνη και το νομικό καθεστώς των νησίδων του Αιγαίου (*casus belli* και θεωρία των γκρίζων ζωνών), (iii) το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου και οι αρμοδιότητες του FIR Αθηνών, (iv) η απαίτηση για αποστρατικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου.

Η πρώτη μεταψυχροπολεμική δεκαετία ήταν δεκαετία έντασης. Η κρίση των Ίμια, το θέμα των S-300 και η σύλληψη του ηγέτη του PKK Αμπντούλαχ Οτσαλάν είναι τα κυριότερα πολιτικά επεισόδια σε μία περίοδο αμοιβαίας καχυποψίας η οποία συνοδεύτηκε από μία κλιμάκωση του στρατιωτικού ανταγωνισμού²⁷. Ωστόσο μία νέα δυναμική καθορίζει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1999· αυτή της ενταξιακής πορείας του τουρκικού κράτους στους θεσμούς της ΕΕ. Στην Ευρωπαϊκή Σύνοδο του Ελσίνκι, η Τουρκία ανακηρύχθηκε υποψήφια προς ένταξη χώρα. Παρά το γεγονός πως η απόφαση, ήρθε ως αποτέλεσμα ποικίλων διεθνoσυστημικών συνιστωσών η υπαναχώρηση της Ελλάδας από πάγιες μέχρι τότε θέσεις της εξωτερικής της πολιτικής δημιούργησε συγκεκριμένες προοπτικές, καθώς οι Ευρωπαίοι εταίροι συμφώνησαν να εξετάσουν αν η Τουρκία πληροί τα κριτήρια της Κοπεγχάγης το Δεκέμβριο του 2004. Παρά το γεγονός πως οι όποιες ελπίδες επίλυσης των ελληνοτουρκικών «συνοριακών διαφορών» μέχρι τα τέλη του 2004 αποδείχθηκαν φρούδες, οι διμερείς σχέσεις αποκλιμακώθηκαν αποκτώντας μία άμεση αναφορά στο

²⁶ Υπουργείο Εξωτερικών Ελληνικής Δημοκρατίας, (2014). *Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*. Available at: <http://www.mfa.gr/zitimata-ellinoturkikon-sheseon/> [Accessed 2/5/2014].

²⁷ Koliias, (n.d.). Greece and Turkey: The Case Study of an Arms Race from the Greek Perspective, *Spoudai*, 41(1). Available at: http://digilib.lib.unipi.gr/spoudai/bitstream/spoudai/360/1/t41_n1_64to81.pdf [Accessed 5/5/2014].

ενταξιακό μέλλον της Τουρκίας. Άλλωστε, όπως είδαμε παραπάνω, η εδραίωση του ΑΚΡ στο προσκήνιο της τουρκικής πολιτικής ήρθε μέσα από στήριξη της ενταξιακής πορείας στο πρότυπο του «καλού μαθητή»: αυτό έως την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων²⁸.

3.2 Η Ελλάδα στο Δόγμα Νταβούτογλου

Θεωρητικά, υπό το δόγμα Νταβούτογλου, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις θα ενέπιπταν στην αρχή «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες. Ωστόσο μία προσεκτική ανάγνωση του Στρατηγικού Βάθους αποκαλύπτει την αναθεωρητική κατεύθυνση (και) του νέου στρατηγικού δόγματος της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Αναφορικά με το καθεστώς του Αιγαίου ο Νταβούτογλου διαπιστώνει²⁹ πως «το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των νησιών του Αιγαίου βρίσκεται υπό ελληνική κυριαρχία αποτελεί το σημαντικότερο αδιέξοδο της πολιτικής της εγγύς θαλάσσιας περιοχής της Τουρκίας. Η βασική πηγή προβλήματος στο Αιγαίο είναι η αγεφύρωτη αντίφαση μεταξύ της γεωλογικής και γεωπολιτικής πραγματικότητας και του ισχύοντος καθεστώτος». Σε άλλο σημείο αλλά με παρόμοιο ύφος συμπληρώνει πως «μια Τουρκία που έχει αποκλειστεί από το Αιγαίο και έχει περικυκλωθεί στα νότια από την “Ρωμαϊκή διοίκηση της νότιας Κύπρου” σημαίνει ότι τα περιθώριά της να κάνει ένα άνοιγμα στον κόσμο έχουν περιοριστεί σημαντικά». Αυτές οι αναθεωρητικές κορώνες του Νταβούτογλου δεν είναι παρά συνέχεια της πολιτικής που ακολουθεί το τουρκικό κράτος, αναφορικά με το καθεστώς του Αιγαίου τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες. Ωστόσο τέτοιες διακηρύξεις αντίκεινται εξ ορισμού στις *win-win* λύσεις που ευαγγελίζεται η «πολιτική μηδενικών προβλημάτων». Αυτή η θεωρητική αντίφαση επιβεβαιώνεται από τις εξελίξεις τις τελευταίας δεκαετίας.

²⁸ Η παρούσα μελέτη υποστηρίζει πως η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας δεν αποτελεί στρατηγικό αλλά ευκαιριακό στόχο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής υπό το ΑΚΡ. Αναφορικά με την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας και επιρροή της στο εσωτερικό και εξωτερικό πεδίο βλ. Aydın, M., & Acikmese, S. (2007). Europeanization through EU conditionality: Understanding the new era in Turkish foreign policy. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9(3), pp. 263-274 και Yavas, G. (2013). Europeanization of the Aegean Dispute: An Analysis of Turkish Political Elite Discourse. *Turkish Studies*, 14(3), pp. 520-539 & Yilmaz, Z. Ö.-Ş. (2009). Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era. *Turkish Studies-Special Issue*, pp. 1-31.

²⁹ Νταβούτογλου, Α. ό.π 267-274.

3.3 Εξελίξεις

Από το 1999, οι κυβερνήσεις Ετσεβίτ και Σημίτη έκαναν κάποια βήματα για την αποκλιμάκωση των διμερών σχέσεων, πράγμα που συνεχίστηκε και επί των διαδοχών κυβερνήσεων. Κατά την τελευταία δεκαετία αυτές οι προσπάθειες οδήγησαν στη θέσπιση πολιτικών εργαλείων που σκοπό έχουν την αποκλιμάκωση της έντασης στις σχέσεις των δύο κρατών³⁰: οι συχνές επισκέψεις υψηλά ιστάμενου πολιτικού και στρατιωτικού προσωπικού, συζητήσεις επάνω σε Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης, ομάδες εργασίες που εξερευνούν πιθανά πεδία διμερούς συνεργασίας, διερευνητικές διπλωματικές επαφές που αναζητούν σημεία συμφωνίας στα ζητήματα υψηλής τριβής, συμφωνίες συνεργασίας σε ποικίλα θέματα: τουρισμός, προστασία περιβάλλοντος, αστυνόμευση, ενέργεια (χαρακτηριστική η υπογραφή της συμφωνίας για τον αγωγό Azerigas το 2007). Παράλληλα θα πρέπει να σημειώσουμε πως ο όγκος των εμπορικών σχέσεων έχει αυξηθεί εντυπωσιακά, ενώ προ της ελληνικής Κρίσης υπήρχε έντονη ελληνική επενδυτική κινητικότητα στην Τουρκική οικονομία (αγορά της Finasbank).

Δεν θα ήταν άστοχο να αποδώσουμε, σε κάποιο βαθμό, αυτήν την ενεργητικότητα και την καλλιέργεια καλού κλίματος σε επίπεδο των διμερών σχέσεων στην εφαρμογή των αρχών του δόγματος Νταβούτογλου. Επί της ουσίας όμως, οι σχέσεις με την Ελλάδα δεν έχουν να επιδείξουν καμία σημαντική πρόοδο από την προσέγγιση του 1999. Τόσο η Τουρκία όσο και η Ελλάδα απέχουν από τολμηρές κινήσεις που θα αναθεωρούσαν την υφιστάμενη κατάσταση προς μία κατεύθυνση επίλυσης των υπαρχουσών διαφορών. Επιφανειακά οι σχέσεις είναι ομαλές όσο και τα δύο μέρη απέχουν από το να αναμοχλεύσουν τις βαθύτερες και ουσιαστικότερες διαφωνίες που έχουν να κάνουν με το νομικό και πολιτικό *status* του Αιγαίου. Η ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων και η καλλιέργεια της εικόνας καλού κλίματος στις διμερείς σχέσεις κυριαρχούν στην δημόσια και κυβερνητική ατζέντα των δύο κρατών, όντας μία αμοιβαία επωφελής διαδικασία. Εντούτοις, τα θέματα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας, η κυριαρχία επί των ακατοίκητων νησίδων του Αιγαίου και οι ανταγωνισμοί για τα σχέδια πτήσης παραμένουν ζητήματα ανέγγιχτα. Είναι προφανές πως όσο η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας παραμένει μέρος της επίσημης πολιτικής και των δύο μεγαλύτερων κομμάτων της, ούτε η Τουρκία ούτε η Ελλάδα

³⁰ Βλέπε σχετικά Tsarouhas, D. (2009). The political economy of Greek-Turkish relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 9(1-2), pp. 39-57.

ενδιαφέρονται να διαρρήξουν το αμοιβαία καλόβολο *status quo* των διμερών τους σχέσεων που αρθρώνεται στη σκιά της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας.

3.4 Από Μηδενικά σε Νέα Προβλήματα

Η όραμα περί πολιτικής «μηδενικών προβλημάτων» στις σχέσεις με την Ελλάδα φαίνεται πως είναι το λιγότερο μία ευχετική διακήρυξη, αν όχι ένας μηχανισμός εξαπάτησης. Ο διακηρυγμένος πολιτικός στόχος της Τουρκίας παραμένει η αναθεώρηση του καθεστώτος του Αιγαίου. Παρά τον μειλίχιο τόνο που έχουν λάβει οι διμερείς σχέσεις τα τελευταία χρόνια, η Τουρκία δρα μεθοδικά προς αυτόν τον σκοπό. Σε ότι έχει να κάνει με τις ουσιώδεις διαφορές των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η Τουρκία έχει υπαναχωρήσει (ή καλύτερα δεν εγκατέλειψε ποτέ) στις πρακτικές δημιουργίας ελεγχόμενης έντασης (προβολή σκληρής ισχύος, εντεινόμενες παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου και αμφισβήτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων επί του Αιγαίου).

Από την άλλη, η εφαρμογή των κλασσικών αρχών του δόγματος του «Στρατηγικού Βάθους», φέρεται να δημιουργεί νέες εστίες προβλημάτων στις διμερείς σχέσεις. Στη Δυτική Θράκη η Άγκυρα, διά της προβολής ήπιας ισχύος, έχει επιτύχει μέσω του τουρκικού προξενείου της Κομοτηνής μια πολιτιστική και οικονομική διείσδυση που προκαλεί έντονη ανησυχία στην Ελλάδα. Η αναγνώριση από το Συμβούλιο της Ευρώπης των «τουρκικών μειονοτήτων» σε Θράκη, Κω και Ρόδο, φανερώνει την πραγματική αιχμή αυτής της πολιτικής.

Παράλληλα η χαλαρότητα των τουρκικών αρχών στην αντιμετώπιση των λαθρομεταναστών που θέλουν να εισέλθουν στην Ελλάδα (και δια αυτής να περάσουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση), λειτούργησε ως βασικός παράγων αποσταθεροποίησης της ελληνικής πολιτικής σκηνής ειδικά προς τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας. Ακόλουθα, οι εξελίξεις στο ενεργειακό κάθε άλλο παρά δείχνουν πρόθεση της Τουρκίας να απαλείψει τις βασικές εστίες τριβών στις διμερείς σχέσεις της με την Ελλάδα. Οι προσπάθειες της Ελλάδας να εκμεταλλευτεί το ενεργειακό της δυναμικό συναντήθηκαν με την πάγια πολιτική αξιώσεων της Τουρκίας. Το 2011 ο Νταβούτογλου αμφισβήτησε ανοιχτά το κατά πόσον το

Καστελόριζο μπορεί έχει δική του ΑΟΖ³¹, ενώ ο τύπος έχει αναφέρει πως η συμφωνία για οριοθέτηση των θαλάσσιων συνόρων (και ΑΟΖ) μεταξύ Ελλάδας Αλβανίας τορπιλίστηκε μετά από παρέμβαση της Άγκυρας.

Η παρούσα δυναμική των ελληνοτουρκικών σχέσεων αναπτύσσεται γύρω από το ευρωπαϊκό μέλλον της Τουρκίας. Το κατά πόσο η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας μπορεί να επηρεάσει θετικά τις διμερείς σχέσεις μένει να φανεί, αν και τα μέχρι στιγμής γεγονότα δεν συνηγορούν προς κάτι τέτοιο. Οι αρχές του δόγματος Νταβούτογλου δεν είναι στρατηγικοί στόχοι αλλά τακτικές μεταβολές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Υπό αυτήν την έννοια η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών ζητημάτων (πέραν του Κυπριακού) παραμένει βολικά στατική. Όμως ο χρόνος λειτουργεί υπέρ του ισχυρού και η ισορροπία ισχύος ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία έχει ανοίξει ανησυχητικά υπέρ της Τουρκίας, ενώ η πολιτικές ήπιας ισχύος έχουν επιτύχει πρωτοφανή διείσδυση στην ελληνική κοινωνία. Όταν έρθει η στιγμή δύο πλευρές να αντιμετωπίσουν τις πιο ουσιαστικές διαφωνίες τους, τότε κέρδη θα μετρήσει η πλευρά που θα μπορεί να μοχλεύσει τις διεθνοσυστημικές δυνάμεις με το μέρος της: και η ισχύς παραμένει το βασικό νόμισμα του διεθνοσυστημικού παιχνιδιού.

³¹ Αθανασόπουλος, Α., (2012). Αχμέτ Νταβούτογλου: «Η θέση μας για το Καστελόριζο στηρίζεται στο διεθνές δίκαιο», *Το Βήμα online*, 14 Οκτ. Available at: <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=479419> [Accessed 23/7/2014].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Απέναντι στην Κυπριακή Δημοκρατία

4.1 Το Κυπριακό στην Τουρκική Εξωτερική Πολιτική

Όταν ο Μπουλέντ Ετσεβίτ διέταξε την στρατιωτική εισβολή στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974 είχε στο μυαλό του δύο κυρίως στόχους: να σταματήσει την σχεδιαζόμενη «Ένωση» της Κύπρου με την Ελλάδα και να αναστρέψει τα κέρδη που είχε αποκομίσει η ελληνοκυπριακή πλευρά κατά την προηγούμενη δεκαετία. Επέτυχε και στους δύο· ο Αττίλας βύθισε το όραμα της «Ένωσης» ενώ η στρατιωτική κατοχή του βορείου τμήματος του νησιού ενίσχυσε τη δυνατότητα της Άγκυρας και της τουρκοκυπριακής πλευράς να προστατεύουν τα συμφέροντά τους. Για τις επόμενες δεκαετίες, η τουρκική εξωτερική πολιτική αντιμετώπισε το Κυπριακό ζήτημα ως «ιερή αγελάδα», καθώς δεν έδειξε πως την ενδιέφερε να αποχωριστεί την κατάσταση που διαμορφώθηκε το καλοκαίρι του 1974³².

Τα αποτελέσματα της Διάσκεψης του Ελσίνκι το Δεκέμβριο του 1999, διαμόρφωσαν μία νέα δυναμική επάνω στο ζήτημα. Οι Βρυξέλες παρουσίασαν στην Άγκυρα την ευρωπαϊκή ευκαιρία υπό τη λογική του «μαστίγιου και καρότου»: από τη μία Τουρκία ανακηρύχθηκε υπονήφια προς ένταξη χώρα ενώ από την άλλη φάνηκε πως η είσοδος της Κυπριακής Δημοκρατίας στις ευρωπαϊκές δομές μπορούσε να γίνει χωρίς προηγούμενη επίλυση του Κυπριακού. Η ομαλή εξέλιξη της κυπριακής ενταξιακής πορείας κατά τα επόμενα έτη κατέδειξε στην Άγκυρα πως θα πρέπει να αναθεωρήσει τη στάση της. Η κατάθεση του σχεδίου Ανάν το Νοέμβριο του 2002 συνέπεσε με την άνοδο του ΑΚΡ στην εξουσία, συγχρονιζόμενο έτσι με την ανάγκη για μία αλλαγή προσέγγισης επάνω στο ζήτημα³³.

4.2 Η Κύπρος στο Δόγμα Νταβούτογλου

Στο «Στρατηγικό Βάθος», ο Νταβούτογλου επιβεβαιώνει πως το Κυπριακό κατέχει ειδική θέση στο στρατηγικό του όραμα, θέση που υπερβαίνει το πλαίσιο των

³² Bahcheli, T. (2014). Cyprus 1974: Turkey's Military Success Followed by Political Stalemate. *Mediterranean Quarterly*, 25(1), pp. 6-21. Σήμερα η στρατιωτική παρουσία της Τουρκίας στο κατεχόμενο κομμάτι της Κύπρου υπολογίζεται σε 30.000 με 40.000.

³³ Bahcheli, T., ό.π.

ελληνοτουρκικών σχέσεων³⁴: «...το Κυπριακό μετατρέπεται με μία συνεχώς και αυξανόμενη ταχύτητα σε ένα ζήτημα Ευρασίας και Μέσης Ανατολής-Βαλκανίων (Δυτικής Ασίας-Ανατολικής Ευρώπης). Η πολιτική επί του Κυπριακού πρέπει να τεθεί σε ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο, σύμφωνα προς το ήδη διαμορφωμένο νέο (διεθνές) στρατηγικό πλαίσιο». Μάλιστα, για τον Νταβούτογλου, η σημασία που κατέχει η Κύπρος εντός των τουρκικών γεωστρατηγικών σχεδιασμών δεν σχετίζεται μόνο με «την ιστορική ευθύνη της Τουρκίας για την εμπέδωση της ασφάλειας της μουσουλμανικής τουρκικής κοινότητας της νήσο». Η προάσπιση των τουρκικών συμφερόντων στην Μεγαλόνησο έχει να κάνει κυριότερα με τη «σημασία της γεωγραφικής θέσης του νησιού από γεωστρατηγική άποψη», η οποία είναι τέτοια που η τουρκική πολιτική θα πρέπει να αναπτυχθεί «ανεξάρτητα από το ανθρώπινο στοιχείο που βρίσκεται εκεί. Ακόμη κι αν δεν υπήρχε ούτε ένας μουσουλμάνος Τούρκος εκεί, η Τουρκία όφειλε να διατηρεί ένα κυπριακό ζήτημα. Καμία χώρα δεν μπορεί να μείνει αδιάφορη σε ένα τέτοιο νησί που βρίσκεται στην καρδιά του ζωτικού της χώρου.³⁵». Η παραπάνω ανάγνωση του «Στρατηγικού Βάθους» είναι πέραν του δέοντος κατατοπιστική. Καταγράφει εναργώς πως στην περίπτωση της Κύπρου, η τουρκική πολιτική «μηδενικών προβλημάτων» έχει εξοβελιστεί ακόμα και ως θεωρητική συνταγή, χάριν μίας ρεαλιστικής διεκδίκησης του κλασικά προσδιορισμένου εθνικού συμφέροντος (ζωτικός στρατηγικός χώρος).

4.3 Το ΑΚΡ και Κυπριακό

Όταν το 2002 το κόμμα του Ταγίπ Ερντογάν ανήλθε στην εξουσία, έστρεψε την προσοχή του προς την Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκοντας να επικοινωνήσει στη διεθνή κοινότητα την ακώλυτη προσήλωσή του προς το ευρωπαϊκό μέλλον της Τουρκίας. Ο κύριος λόγος αυτής της επιλογής ήταν απόλυτα ορθολογικός: αντλώντας από την προηγούμενη μοίρα των τουρκικών ισλαμιστικών κομμάτων, θέλησε να εδραιώσει την εξουσία του ΑΚΡ απέναντι στην απειλή του επεμβατικού κεμαλικού πολιτικοστρατιωτικού κατεστημένου. Ο τρόπος εξισορρόπησης αυτής της απειλής ήταν η τροχοδρόμηση της ευρωπαϊκής προοπτικής, καθώς η «βαρυστική έλξη» των ευρωπαϊκών θεσμών και νορμών θα εξασφάλιζε την επιβίωση στο εσωτερικό, παρά

³⁴ Νταβούτογλου, Α., ό.π., σ. 274-281

³⁵ Ο Νταβούτογλου συμπληρώνει την σκέψη του παραλληλίζοντας τη σημασία της Κύπρου για την Τουρκία με αυτή της Κούβας για τις ΗΠΑ: «...όπως οι ΗΠΑ, παρόλο που δεν έχουν καμία πληθυσμιακή προέκταση προς την Κούβα και τα υπόλοιπα νησιά της Καραϊβικής, ενδιαφέρονται άμεσα γι' αυτά, έτσι και η Τουρκία είναι υποχρεωμένη από στρατηγική άποψη να ενδιαφέρεται για την Κύπρο πέραν του ανθρώπινου παράγοντα.».

την αντιπάθεια των κεμαλιστών. Στη Σύνοδο της Κοπεγχάγης (2002) μετά από μήνες προσωπικής διπλωματικής προετοιμασίας, ο Ερντογάν προσπάθησε αποτυχημένα να εξασφαλίσει ημερομηνία έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Εκεί έγινε προφανές γρήγορα στην τουρκική πλευρά πως το Κυπριακό είναι ζήτημα αλληλένδετο με αυτό της ευρωπαϊκής προοπτικής³⁶.

Τα δύο επόμενα χρόνια η δυναμική του Κυπριακού κινήθηκε κυρίως γύρω από το σχέδιο Ανάν. Σε αυτό το επίπεδο, η ηγεσία του ΑΚΡ επέδειξε μία αλλαγή τακτικής σε σχέση με τις παλαιότερες παραδόσεις της τουρκικής διπλωματίας στο θέμα. Προσπάθησε να απομονώσει τις ακραίες φωνές της τουρκοκυπριακής πλευράς (Ντενκτάς) και κατά τη διαπραγμάτευση του σχεδίου η Άγκυρα δεν δίσταζε να υιοθετήσει μία νέα στάση, θέλοντας με αυτό τον τρόπο να απεκδυθεί της εικόνας του αδιάλλακτου κράτους. Η απόρριψη του σχεδίου από την ελληνοκυπριακή πλευρά, σε πρώτο επίπεδο φάνηκε βολική για την Τουρκία, καθώς αφενός ούτε έκανε κάποια παραχώρηση αφετέρου οι εμπλεκόμενοι διεθνείς δρώντες που πίεζαν για λύση (ΗΠΑ και ΕΕ) φάνηκαν πρόθυμοι να ανταμείψουν την Τουρκία και την τουρκοκυπριακή πλευρά για στάση τους. Ωστόσο αυτή η προοπτική αποδείχτηκε παραπλανητική, αφού ο στρατηγικός σχεδιασμός Ελλάδας και Κύπρου ήταν αυτός που επιβραβεύτηκε: τον καιρό που έλαβε χώρα το δημοψήφισμα ή ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στις δομές της ΕΕ ήταν τυπική διαδικασία και ανεξάρτητη από το αποτέλεσμα του διπλού δημοψηφίσματος, αυξάνοντας έτσι την διαπραγματευτική ισχύ της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η εξέλιξη των πραγμάτων κατέδειξε πως η στήριξη του ΑΚΡ προς μία λύση δεν ήταν παρά ένα μέσο προς ένα στόχο: η στήριξη στο σχέδιο Ανάν θα ενίσχυε την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας ενώ ακόλουθα η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας ήταν αυτή που θα επέτρεπε στο ΑΚΡ να εδραιωθεί στο εσωτερικό³⁷. Πολύ περισσότερο, η πολιτική του ΑΚΡ δεν διατάραξε καμία από τις βασικές αρχές της «ορθόδοξης» τουρκικής πολιτικής στο Κυπριακό ως προς τη διαπραγμάτευση μίας λύσης: (i) δεν αποδέχτηκε την *de facto* πλειοψηφία της ελληνοκυπριακής πλευράς στο νησί, (ii) θεωρεί εκ των ων ουκ άνευ την παρουσία της Τουρκίας ως εγγυήτριας

³⁶ Ulug-Eryilmaz, B. (2014). The myth of ‘Europeanization’ of Turkish foreign policy: the Cyprus debacle as a litmus test. *Southeast European and Black Sea Studies*.

³⁷ Acikmese S. A. & Triantaphyllou D. (2012). The NATO-EU-Turkey trilogy: The impact of the Cyprus conundrum. *Southeast European and Black Sea Studies*, 12(4) pp. 559-561.

στο νησί και (iii) η τουρκική στρατιωτική παρουσία στο νησί παραμένει μέχρι να επιτευχθεί μία λύση, όπως απορρέει από το καθεστώς των Συμφωνιών του Λονδίνου και της Ζυρίχης.

Η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων κατά το τέλος του 2004 φέρνει σε πέρας και το μεταρρυθμιστικό ζενίθ στο εσωτερικό της Τουρκίας. Το Δεκέμβριο του 2006 η άρνηση της τουρκικής κυβέρνησης να εφαρμόσει το πρόσθετο πρωτόκολλο τελωνειακής ένωσης με την Κύπρο έφερε την μερική αναστολή των ενταξιακών διαπραγματεύσεων³⁸ με τον Ερντογάν να αντιδρά θέτοντας θέμα αμοιβαιότητας για τους κατοίκους του ψευδοκράτους «όσο οι τουρκοκύπριοι παραμένουν απομονωμένοι». Ακόλουθα, η Τουρκία πάγωσε τις επίσημες σχέσεις της με την ΕΕ κατά το διάστημα της Κυπριακής Προεδρίας το δεύτερο εξάμηνο του 2012. Έτσι το Κυπριακό, ενταγμένο ως αλληλένδετο ζήτημα της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας ακολουθεί τη μοίρα της: σε κατάσταση μερικής αναστολής.

4.4 Η Ενεργειακή Προοπτική

Πλέον οι νέες δυναμικές στο Κυπριακό ζήτημα διαμορφώνονται από καινούργια δεδομένα³⁹: (i) τη σύμπληξη του άξονα Ισραήλ-Ελλάδας-Κύπρου⁴⁰, (ii) την ανεύρεση και προοπτική εκμετάλλευσης των ενεργειακών κοιτασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο, (iii) την κατάρρευση της κυπριακή οικονομίας. Η ρήξη που επήλθε στις τουρκοϊσραηλινές σχέσεις όσο και η αύξηση της τουρκικής επιρροής και ισχύος σε περιφερειακό επίπεδο δημιούργησε την ανάγκη στρατηγική εξισορρόπησης της. Το άνοιγμα⁴¹ του Τελ Αβίβ σε Αθήνα και Λευκωσία συνέπεσε με την ανακάλυψη των κοιτασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο ενισχύοντας έτι περαιτέρω το κοινό πλαίσιο συμφερόντων. Η προσέγγιση αυτή συνοδεύτηκε από ανταλλαγές επισκέψεων,

³⁸ Για μία αναλυτικότερη παρουσίαση της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας βλ. Morelli V. (2013). European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations. *Congressional Research Service*. Available at: http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/crs_eu_enlargement_tr_2013.pdf [Accessed at 16/7/2014].

³⁹ Síttilides, J. (2014). The Modern Geopolitics of the Cyprus Question. *Mediterranean Quarterly*, 25(1), pp. 77-94.

⁴⁰ Tziarras Z. (2012). The "Israel-Cyprus-Greece" axis and Turkey. *Alyunaniya*. May 20. Available at: <http://www.alyunaniya.com/analysis/the-israel-cyprus-greece-axis-and-turkey/> [Accessed 16/7/2014].

⁴¹ Η Βουλγαρία και Ρουμανία είδαν τις σχέσεις της με το Ισραήλ να ανθίζουν τα τελευταία χρόνια καταδεικνύοντας τη ρεαλιστική στρατηγική κουλτούρα του ισραηλινού κράτους.

υπογραφή ποικίλων συμφωνιών και εγκαθίδρυση στρατιωτικής και ενεργειακής συνεργασίας κατά τα τελευταία έτη⁴².

Ερχόμενη αντιμέτωπη με τις πραγματικότητες της δικής της υπερεξάπλωσης η Άγκυρα αντέδρασε στις εξελίξεις υπαναχωρώντας στο *modus operandi* προηγούμενων δεκαετιών. Το Φεβρουάριο του 2013 η κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας έκανε εναργέστερη τη νέα τη θέση υπογράφοντας συμφωνία εξόρυξης με το Ισραήλ. Ο Ερντογάν αντέδρασε αποκαλώντας τη συμφωνία «τρέλα» μία πράξη που «τορπιλίζει τις διαπραγματεύσεις για λύση στο Κυπριακό». Οι ενστάσεις της τουρκικής κυβέρνησης πως η Κυπριακή Δημοκρατία δεν έχει δικαίωμα να εκμεταλλευτεί τα κοιτάσματα αποκλείοντας της τουρκοκυπριακή πλευρά δεν βρήκαν συμπάθεια από την ΕΕ και τις ΗΠΑ ενώ οι ευθείες λεκτικές απειλές εναντίον της Κύπρου συνοδεύτηκαν συχνά πυκνά από προβολή σκληρής ισχύος μέσω του τουρκικού στόλου. Ωστόσο αυτές οι απειλές έγιναν αποδεκτές περισσότερο ως λεονταρισμοί καθώς η ισορροπία ισχύος έχει μεταβληθεί. Η επιτήδεια αδράνεια της Τουρκίας στο Κυπριακό την απομόνωσε από τις εξελίξεις.

Εσχάτως η προοπτική της ενεργειακής εκμετάλλευσης έχει ακολουθηθεί από μία διπλωματική κινητικότητα στο μέτωπο του Κυπριακού υπό τις πιέσεις και των εμπλεκόμενων διεθνών δρώντων που έχουν πλέον ανανεωμένα συμφέροντα στην περιοχή (ενεργειακά και γεωπολιτικά). Οι ευρύτερες περιφερειακές εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα μία νέα προσέγγιση ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής πλευράς με σκοπό να εξερευνηθούν απευθείας την προοπτική ενός κοινού κράτους. Η διπλωματική πρωτοβουλία των ΗΠΑ κατέληξε στο κοινό ανακοινωθέν των δύο προέδρων το Φεβρουάριο και ακολούθησε η επίσκεψη του αντιπροέδρου των ΗΠΑ Μπάιντεν λίγους μήνες μετά- καταδεικτική του αμερικανικού ενδιαφέροντος. Το κατά πόσον υπάρχουν σοβαρές προοπτικές επίλυσης του Κυπριακού είναι κάτι που μένει να φανεί. Ωστόσο οι πρόσφατες δηλώσεις του προέδρου -πλέον- Ερντογάν από κατεχόμενα δεν μπορούν να λογιστούν ως ενθαρρυντικές.

⁴² Tziarras Z., ό. π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Απέναντι στο Ισραήλ

5.1 Από τη Συγκεκριαυμμένη Συνεργασία στη Στρατηγική Σύμπλευση

Από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι διμερείς σχέσεις Τουρκίας και Ισραήλ υπήρξαν θερμές⁴³, παρά το γεγονός πως εναλλάσσονταν ανάμεσα σε περιόδους ανοιχτής και συγκεκριαυμμένης συνεργασίας⁴⁴. Η Τουρκία, σε ευθυγράμμιση με τις κύριες δυτικές δυνάμεις, λάμβανε συχνά το μέρος του Ισραήλ⁴⁵ στις διενέξεις του με τα αραβικά κράτη. Η ανοιχτή υποστήριξη της Τουρκίας στο Ισραήλ, όπως για παράδειγμα η πρόσκληση του πρωθυπουργού Μεντερές στους Άραβες να αναγνώρισουν του Ισραήλ το 1954, οδηγούσε συχνά σε απομόνωση και δυσπιστία από τα αραβικά κράτη τα οποία την έβλεπαν ως «αστυφύλακα των δυτικών συμφερόντων», κάτι όμως που αντισταθμίζονταν από τη συμμετοχή της στους ψυχροπολεμικούς δυτικούς μηχανισμούς ασφάλειας. Ακόμα και σε περιόδους ψυχρότητας των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων (πχ. Κρίση Σουέζ-1956, Νόμος της Ιερουσαλήμ-1981, Ιντιφάντα-1987) που συνοδεύονταν από ανοίγματα στον αραβικό κόσμο, η Τουρκία εφάρμοζε πολιτική ίσων αποστάσεων αναφορικά με την αραβοϊσραηλινή διένεξη.

Στο μεταψυχροπολεμικό τοπίο η σύγκλιση Τουρκίας και Ισραήλ κορυφώθηκε⁴⁶. Από το 1992 και έπειτα, οι συχνές ανταλλαγές επισκέψεων είχαν ως αποτέλεσμα μία σειρά στρατιωτικών, οικονομικών και τεχνικών συμφωνιών. Αυτή η προσέγγιση

⁴³ Η Τουρκία αναγνώρισε το κράτος του Ισραήλ στις 28/5/1949 στο πλαίσιο των προσπαθειών της για ένταξη της στο NATO.

⁴⁴ Abadi, J. (1995). Israel and Turkey: From Covert to Overt Relations. *Journal of Conflict Studies*, 15 (2).

Available at: <http://journals.hil.unb.ca/index.php/JCS/article/view/4548/5389> [Accessed 18/7/2014].

⁴⁵ Το 1951 κατέκρινε την Αίγυπτο αναφορικά με τη διέλευση ισραηλινών πλοίων από τη διώρυγα του Σουέζ το 1951 αν και εν τέλει οι αραβικές πιέσεις την ανάγκασαν να ανακαλέσει τον πρεσβευτή που μόλις είχε στείλει στο Τελ Αβίβ.

⁴⁶ Oğuzlu, T. (2010). The Changing Dynamics of Turkey–Israel Relations: A Structural Realist Account. *Mediterranean Politics*, 15(2), σσ. 278-280.

κατάληξε τον Φεβρουάριο 1996 στην υπογραφή της Συμφωνία Στρατιωτικής Εκπαίδευσης και Συνεργασίας. Η στρατηγική σύμπλευση Τουρκίας και Ισραήλ ήταν αποτέλεσμα: (i) της κοινής αντίληψης για το περιφερειακό τους περιβάλλον ως «κακή γειτονιά», (ii) τη ανάγκης της Τουρκίας να εξισορροπήσει την απειλή από την στρατιωτική συμφωνία εκπαίδευσης Συρίας και Ελλάδας (1995), (iii) της κοινή στάσης τους σε θέματα τρομοκρατίας και (iv) των αμοιβαίων συμφερόντων στην Κεντρική Ασία⁴⁷. Η συμφωνία επέτρεπε στα αεροσκάφη των δύο χωρών να χρησιμοποιούν τις πολεμικές τους εγκαταστάσεις για εκπαιδευτικούς σκοπούς, συγκαλύπτοντας βέβαια και παράπλευρα οφέλη (συλλογή πληροφοριών μέσα από τις υπερπτήσεις στο εναέριο χώρο της Συρίας). Το θερμό κλίμα στις διμερείς σχέσεις των δύο χωρών συνεχίστηκε με συμφωνίες οικονομικού χαρακτήρα (Επίσκεψη Ντεμιρέλ – Μάρτιος 1996) για όλη την υπόλοιπη δεκαετία.

5.2 Το Ισραήλ στο Δόγμα Νταβούτογλου

Σε μία ακόμη περίπτωση, κατά την ανάγνωση του «Στρατηγικού Βάθους» η πολιτική «μηδενικών προβλημάτων» υπέχει αστερίσκους. Για τον Νταβούτογλου το Ισραήλ δεν είναι παρά ένας αποσταθεροποιητικός παράγοντας στην περιοχή, καθώς βασίζει την επιβίωσή του στην διαιώνιση της διαίρεσης των μουσουλμάνων. Άλλωστε αναφορικά με τις στενές σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ, που κατά τη δεκαετία του '90 εξελίχθηκαν σε στρατηγική συνεργασία, ο Νταβούτογλου θεωρεί πως η χώρα του πλήρωσε μεγαλύτερο τίμημα σε σύγκριση με τα οφέλη που αποκόμισε και συμπληρώνει⁴⁸ πως: «*Η Τουρκία πλέον αντιμετωπίζει την αναγκαιότητα επαναξιολόγησης της γενικής μεσανατολικής πολιτικής της απαλλασσόμενη από την παθητική εικόνα που εμφανίζει στις σχέσεις της με το Ισραήλ*».

Εδώ ακριβώς συνίσταται και η βασική δυσκολία της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων» απέναντι στο Ισραήλ. Κατά την προηγούμενη δεκαετία οι συγκλίνουσες ερμηνείες του περιφερειακού περιβάλλοντος ως «κακή γειτονιά», οδήγησαν Τουρκία και Ισραήλ σε μία στρατηγική συνεργασία των δύο χωρών. Υπό το δόγμα Νταβούτογλου όμως, η Τουρκία δείχνει πως επιθυμεί να ανασυγκροτήσει το γεωπολιτικό χώρο της Μέσης Ανατολής διεκδικώντας το ρόλο της περιφερειακής

⁴⁷ Βλ. Kasapoğlu, C. (2012). The Turkish-Israeli Relations under the Davutoğlu Doctrine in Turkish Foreign Policy. Ege Strategic Research Journal, 3(2), pp. 6-7.

⁴⁸ Νταβούτογλου, Α., ό.π., σσ. 625-637.

(και εν τέλει ηγεμονικής) δύναμης χρησιμοποιώντας (i) την οικονομική της ανάπτυξη και (ii) την προβολή της ισλαμικής ταυτότητας χειριζόμενη μέσα ήπιας ισχύος.

Ένα τέτοιο σενάριο όμως αντίκειται θεμελιωδώς στις ισραηλινές στρατηγικές αντιλήψεις. Αν οι ΗΠΑ αποτελούν μία παγκόσμια *status quo* δύναμη, το Ισραήλ είναι το αντίστοιχο για την περιφέρεια της Μέσης Ανατολής⁴⁹. Η προοπτικής σύμπληξης ενός μουσουλμανικού περιφερειακού μετώπου υπό την αιγίδα-ηγεμονία μίας μουσουλμανικής δύναμης, για το Ισραήλ είναι κάτι το απόλυτα απευκταίο. Οι περιφερειακές βλέψεις της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή ήταν επόμενο πως θα δημιουργήσουν σημεία τριβής με το Ισραήλ.

5.3 Το AKP και Ρήξη των Τουρκοϊσραηλινών Σχέσεων

Όπως καταδείχτηκε παραπάνω, η ανάλυση της εξέλιξης των σχέσεων της Τουρκίας με το Ισραήλ θα πρέπει να ιδωθεί από την περιφερειακή πολιτική της Τουρκίας στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής⁵⁰. Επίσης θα πρέπει να ληφθεί κατά νου πως μία βασική διάσταση του δόγματος Νταβούτογλου είναι ο περιορισμός της επιρροής της Δύσης στην γεωγραφική της περιφέρεια της Τουρκίας. Τα διεθνή γεγονότα που συνέπεσαν με την άνοδο του AKP στη εξουσία είναι εντυπωσιακά. Ο πόλεμος στο Ιράκ ήταν από τις σοβαρότερες προκλήσεις της κυβέρνησης Ερντογάν. Η άρνηση της Τουρκίας να επιτρέψει την διέλευση των αμερικανικών δυνάμεων από τα σύνορά της (επιτρέποντας τη δημιουργία βορείου μετώπου εισβολής) είχε κυρίως να κάνει με το Κουρδικό ζήτημα την απειλή του PKK. Ωστόσο αυτή η επιλογή της επέτρεψε να αναβαθμίσει το κύρος της εντός του μουσουλμανικού κόσμου, λειτουργώντας ως σημείο αναφοράς για την αναβάθμιση των σχέσεων της με τα κράτη της Μέσης Ανατολής. Άλλωστε το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε από την κατάρρευση του Σαντάμ, ήταν επόμενο πως θα οδηγούσε σε μία ανάγκη αναπροσδιορισμού της περιφερειακής της πολιτικής στη Μέση Ανατολή.

Στα πλαίσια της πολιτικής «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες, η προσέγγιση της Τουρκίας με το Ιράν, τη Συρία και τις άλλες αραβικές χώρες είχε ως

⁴⁹ Πιο συγκεκριμένα το Ισραήλ χαρακτηρίζεται ως “*status quo bias state*” από νεορεαλιστές διεθνολόγους, κάτι ανάλογο της αρχαίας Σπάρτης. Βλ. Litsas, S. (2014). Bandwagoning for profit and Turkey: alliance formations and volatility in the Middle East. *Israel Affairs*, 20(1), pp. 132-133.

⁵⁰ Βλέπε αναλυτικότερα Tür, Ö. (2012). Turkey and Israel in the 2000s - From Cooperation to Conflict. *Israel Studies*, 17(3), pp. 45-66.

αποτέλεσμα μειωμένες απειλές ασφάλειες από τους νότιους γείτονες. Η εδραίωση του ΑΚΡ στην εξουσία έφερε προοδευτική μείωση του ρόλου του τουρκικού στρατού ως παράγοντα διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής –θεμελιώδης άλλωστε αρχή του στρατηγικού βάθους-. Έτσι, καθώς οι βασικοί πυλώνες της τουρκοϊσραηλινής σύγκλισης αποδυναμώθηκαν ήταν επόμενο να αποδυναμωθεί και η προνομιακή σχέση του Ισραήλ εντός της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής⁵¹.

Τον Μάιο του 2004, λίγο πριν τις εκλογές του Οργανισμού Ισλαμικής Συνδιάσκεψης (ΟΙC) της οποίας την προεδρία διεκδικούσε η Τουρκία, ο Ερντογάν σε άρθρο του επανέλαβε παλαιότερες απόψεις του περί «κρατικής τρομοκρατίας του Ισραήλ», εκκινώντας τη αποδόμηση της τουρκοϊσραηλινής σύμπλευσης. Τον Ιούλιο του ίδιου έτους αρνήθηκε να συναντήσει τον πρωθυπουργό Ολμέρτ, σε μία προσπάθεια του ισραηλινού πρωθυπουργού να επιδιορθώσει τους δεσμούς με την Άγκυρα. Παρά το γεγονός πως αυτή η πρώτη κρίση επανορθώθηκε μετά τις επισκέψεις υψηλόβαθμων αξιωματούχων και εν τέλει του Ερντογάν στο Ισραήλ το 2005, πλέον γινόταν προφανές πως η Τουρκία ήθελε να διεκδικήσει έναν πιο ηγετικό ρόλο στην περιοχή: έχοντας ανεπτυγμένες σχέσεις με όλους τους εμπλεκόμενους δρώντες η Τουρκία προσπάθησε να προβληθεί ως ο αποτελεσματικός διαμεσολαβητής και εγγυητής της σταθερότητας στην περιοχή.

Αυτή η πρόθεση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είχε φανεί ήδη από την επίσκεψη Άσσαντ στην Άγκυρα το 2004, όπου ο Ερντογάν προσπάθησε να αναλάβει το ρόλο του διαμεσολαβητή στην εξομάλυνση των ισραηλινοσυριακών σχέσεων. Με αντίστοιχο τρόπο, ο Ερντογάν προσπάθησε να παίξει το ρόλο του διαμεσολαβητή στο Παλαιστινιακό: ένα μήνα μετά τις παλαιστινιακές εκλογές τον Φεβρουάριο του 2006 η Τουρκία έγινε το πρώτο κράτος που συναντήθηκε επίσημα με τη Χαμάς, με το Ισραήλ να αντιδρά έντονα. Στο ίδιο πνεύμα, το Νοέμβριο το 2007 ο πρόεδρος του Ισραήλ Πέρεζ και ο Μαχμούτ Αμπάς απηύθυναν λόγο στην τουρκική βουλή.

Η τουρκοϊσραηλινή ρήξη που ακολούθησε μπορεί να ερμηνευτεί ως ακολουθία των παραπάνω γεγονότων. Τον Δεκέμβριο του 2008 έκλεινε επιτυχημένα ο γύρος των έμμεσων διαπραγματεύσεων Ισραήλ και Συρίας. Με τη μεσολάβηση Ερντογάν η τηλεφωνική συνομιλία Ολμέρτ και Άσσαντ έκλεισε με συμφωνία για έναρξη

⁵¹ Cohen M. & Freilich C, (2014). Breakdown and Possible RestartQ Turkish-Israeli Relations under AKP. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(1), pp. 39-55.

απευθείας συνομιλιών. Μία εβδομάδα μετά εκκινούσε η ισραηλινή επιχείρηση «Συμπαγές Μολύβι» (Operation Cast Lead) στη Λωρίδα της Γάζας. Η τουρκική ηγεσία νιώθοντας προδομένη, αφού δεν είχε καμία προηγούμενη ενημέρωση, αλλά κυρίως βλέποντας τα σχέδιά της να καταρρέουν (η Συρία αποσύρθηκε από τις διαπραγματεύσεις λόγω του πολέμου), σκλήρυνε τη στάση της απέναντι στο Ισραήλ. Το επεισόδιο στο οικονομικό φόρουμ του Νταβός τον Ιανουάριο 2009, με τη δριμεία φραστική επίθεση Ερντογάν στον Πρόεδρο Σιμόν Πέρεζ κατέδειξε με θεματικό τρόπο τη συντελούμενη μετεξέλιξη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, στο πρίσμα της οποίας η τουρκο-ισραηλινή συμπόρευση έχει λήξει. Οι προσπάθειες ισραηλινών και αμερικάνων αξιωματούχων να υποβαθμίσουν το περιστατικό, ακολουθήθηκαν από τον στρατιωτικό αποκλεισμό του Ισραήλ από τις προγραμματισμένες κοινές στρατιωτικές ασκήσεις στην Κεντρική Μικρά Ασία. Τα επεισόδια στις σχέσεις το δύο χωρών κλιμακώθηκαν περαιτέρω: το 2010 ένα τουρκικό σήριαλ παρουσίασε ισραηλινούς στρατιώτες ως δολοφόνους παιδιών προκαλώντας την μήνι των ισραηλινών ενώ η διπλωματική διαμαρτυρία του Ισραήλ κατέληξε σε δημόσιο εξευτελισμό του Τούρκου Πρέσβη. Το ναδίρ ήρθε το Μάιο του ίδιου έτους στο αιματηρό επεισόδιο του Μαβί Μαρμαρά, μεταξύ του στολίσκου Free Gaza που προσπάθησε να σπάσει τον αποκλεισμό της Γάζας και των Ισραηλινών Ναυτικών Δυνάμεων οι οποίες απέτρεψαν τον ελλιμενισμό με κόστος εννέα τούρκους νεκρούς και τις σχέσεις των δύο χωρών σε τέλμα.

Από τα παραπάνω μπορεί να συμπεραθεί πως εφόσον το Ισραήλ δεν έδρασε κατά τρόπο που θα εξυπηρετούσε τους σχεδιασμούς της Τουρκίας στην περιοχή, η ηγεσία του AKP προτίμησε να διαρρήξει τις διμερείς σχέσεις ώστε να μεταχειριστεί το Ισραήλ ως ένα «*διεθνοπολιτικό μορμολύκειο*»: εναντιούμενος στο απωθητικό Ισραήλ ο Ερντογάν συσπείρωσε τη βάση του και απαξίωσε τους κεμαλιστές στο εσωτερικό, αυξάνοντας συμπάθειες και «ήπια ισχύ» στον ισλαμικό κόσμο. Η βασική πολιτική στόχευση της Άγκυρας φαίνεται πως είναι η απομόνωση του Ισραήλ, καθώς κάτι τέτοιο θα αναβαθμίσει τη σημασία για τα αμερικάνικα συμφέροντα στην περιοχή όπως επίσης θα αυξήσει την επιρροή της στο αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο⁵².

⁵² Litsas, S. ό.π., p. 134.

5.4 Τα Όρια της Επαναπροσέγγισης

Η τουρκική «πολιτική μηδενικών προβλημάτων» αποδείχθηκε πως δεν απευθυνόταν ούτε ως προς τις σχέσεις με το Ισραήλ, παρά το γεγονός πως τέτοιες υφίσταντο *ab initio*. Η ηγεσία του ΑΚΡ προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τις αγαστές σχέσεις με το Ισραήλ ως εργαλείο ικανοποίησης των περιφερειακών της αξιώσεων και τις θυσίασε τελείως χάριν ενός πολέμου «ήπιας ισχύος» για την επιρροή στον ισλαμικού κόσμου.

Από τις αρχές του 2013, παρατηρείται μία προσπάθεια επαναπροσέγγισης των δύο χωρών κυρίως με πρωτοβουλία των ΗΠΑ. Η προσωπική διπλωματία του προέδρου Ομπάμα επέτυχε μία πρώτη εξομάλυνση στις σχέσεις των δύο συμμάχων της ατλαντικής υπερδύναμης⁵³. Εξελίξεις όπως ο εμφύλιος στη Συρία, η ανάδειξη της απειλής του Ισλαμικού Κράτους, η επιδείνωση των σχέσεων της με το Ιράν, η σύμπληξη του άξονα Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ, η απειλή της Αραβικής Άνοιξης στην περιφερειακή σταθερότητα όπως και η προοπτική μεταφοράς υδρογονανθράκων είναι παράγοντες οι οποίοι μπορούν λειτουργήσουν υπέρ μίας ανατροπής του κλίματος τουλάχιστον στο επίπεδο ανάπτυξης μίας περιορισμένης συνεργασίας⁵⁴.

Ωστόσο είναι αμφίβολο αν αυτές οι πρώτες προσπάθειες επαναπροσέγγισης μπορούν να έχουν ουσιώδη προοπτική. Η τουρκική πολιτική ελίτ εξακολουθεί πιστεύει πως ωφελήθηκε από την εξέλιξη των διμερών σχέσεων με το Ισραήλ. Οι πρόσφατες εξελίξεις συνηγορούν προς αυτό. Ο Ερντογάν μετά την ισραηλινή επέμβαση στη Γάζα το τελευταίο καλοκαίρι μίλησε προεκλογικά για «*συστηματική γενοκτονία*» και πως «*αυτοί που καταγγέλλουν νυχθημερόν τον Hitler, τον έχουν ξεπεράσει σε βαρβαρότητα*», τερπιλίζοντας έτσι το κλίμα επαναπροσέγγισης. Υπό τις υπάρχουσες συνθήκες, μία αναθέρμανση σχέσεων στα επίπεδα των προηγούμενων δεκαετιών φαντάζει απίθανη: η ρήξη και η προσπάθεια απομόνωσης του Ισραήλ παραμένει κομβική στρατηγική επιλογή για την Τουρκία δια της οποίας προσπαθεί να μεθοδεύσει τις περιφερειακές της βλέψεις.

⁵³ Το Ισραήλ απολογήθηκε για «επιχειρησιακά λάθη» που στοίχισαν ανθρώπινες ζωές, δεσμεύτηκε για ένα πιο ελαστικό αποκλεισμό της Γάζας ενώ η Τουρκία συμφώνησε να αποκαταστήσει τις διπλωματικές σχέσεις και να ακυρώσει τις δίωξη εναντίον των ισραηλινών αξιωματούχων που εμπλέκονταν στο περιστατικό.

⁵⁴ Cohen M. & Freilich C, ό.π., pp. 48-51.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Τουρκική Εξωτερική Πολιτική απέναντι στο φαινόμενο της Αραβικής Άνοιξης: Οι Περιπτώσεις Λιβύης και Αιγύπτου

6.1 Το Δόγμα Νταβούτογλου και τα Αραβικά Κράτη

Ο Νταβούτογλου στο «Στρατηγικό Βάθος» περιγράφει την ανακατεύθυνση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή απομακρύνοντας την από το ψυχροπολεμικό παράδειγμα και διεκδικώντας έναν ηγετικό περιφερειακό ρόλο στην πάλαι ποτέ οθωμανική επικράτεια. Ειδικότερα ως προς τις σχέσεις με τα αραβικά κράτη ο Νταβούτογλου θεωρεί⁵⁵ πως «η επανατοποθέτηση των τουρκοαραβικών σχέσεων σε μία ορθολογική βάση είναι πολύ σημαντική όχι μόνο από την άποψη των αμοιβαίων συμφερόντων αλλά και από τη σκοπιά της περιφερειακής ειρήνης». Περιγράφοντας τις διαστάσεις αυτής της νέας προσέγγισης ο Νταβούτογλου προβάλλει την «ανάπτυξη διμερών σχέσεων με τις αραβικές χώρες» ως το σημαντικότερο μέσο αναβάθμισης του τουρκικού ρόλου στην περιοχή. Αντλώντας από την ψυχροπολεμική εμπειρία ο Νταβούτογλου διαπιστώνει πως «Η αντίληψη της Τουρκίας εκ μέρους της Αραβικής κοινής γνώμης ως αξονική (pivot) χώρα που ενεργεί προς των συμφέρον άλλων χωρών, επιδρά αρνητικά στην περιφερειακή εικόνα και δραστηριότητα της Τουρκίας» προτείνοντας πως «η αποφυγή κατασκευής τέτοιου είδους αρνητικών εικόνων εξαρτάται πρωτίστως από την αποτελεσματική χρήση της οριζόντιας επικοινωνίας και των μηχανισμών διαμόρφωσης της κοινής γνώμης».

Περαιτέρω, η πρόσληψη των βασικών αξόνων της τουρκικής πολιτικής ως προς τα αραβικά κράτη –ειδικά μετά τις εξελίξεις της Αραβικής Άνοιξης- μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή από την ακόλουθη προεξαγγελτική επισήμανση: «Η πιο επικίνδυνη συγκυρία από την άποψη των περιφερειακών πολιτικών της Τουρκίας είναι η άνοδος των αντίπαλων εθνικιστικών κινημάτων (...) τα οποία θα εμποδίσουν την Τουρκία να εγκαθιδρύσει άμεση επιρροή και θα την αναγκάσουν να εξαρτηθεί από πολιτικούς σχηματισμούς άλλων χωρών».

⁵⁵ Νταβούτογλου Α., ό.π., σσ. 620-624.

6.2 Η πολιτική του ΑΚΡ έως την Αραβική Άνοιξη

Οι βάσεις της μεσανατολικής πολιτικής του ΑΚΡ τέθηκαν από τους πρώτους μήνες της εξουσίας του. Η άρνηση της τουρκικής βουλής να επιτρέψει την είσοδο των αμερικάνικων στρατευμάτων στο Ιράκ από τα τουρκικά σύνορα υπήρξε μία απόφαση που εκτόξευσε τη δημοφιλία και το φορτίο ήπιας ισχύος της Τουρκίας στα περισσότερα κράτη της Μέσης Ανατολής καλλιεργώντας το έδαφος για μία πιο ενεργή πολιτική⁵⁶. Υπό την ηγεσία του ΑΚΡ οι οικονομικές σχέσεις με τα περισσότερα κράτη της Μέσης Ανατολής βελτιώθηκαν⁵⁷. Ταυτόχρονα το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε ως επακόλουθο της αμερικανική επέμβασης στο Ιράκ αναβάθμισε τη στρατηγική σημασία της Τουρκίας για πολλά κράτη του Κόλπου, τα οποία την είδαν ως εξισοροπιστή των Ιρανικών περιφερειακών βλέψεων⁵⁸. Επιπροσθέτως, οι κοινές ανησυχίες σχετικά με το Κουρδικό οδήγησαν σε μία στρατηγική σύγκλιση με το Ιράν⁵⁹ και Συρία⁶⁰, ενώ οι προϊούσα αποδυνάμωση του ρόλου της Αιγύπτου υπό τον γηράσκων Μουμπάρακ επέτρεψε διπλωματικές πρωτοβουλίες τόσο στο Λίβανο όσο και στην Παλαιστίνη. Αρκετά πριν το ξέσπασμα της Αραβικής Άνοιξης, η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε τις δομικές ευκαιρίες που της παρουσιάστηκαν ώστε να αναβαθμιστεί σε κύρια περιφερειακή δύναμη⁶¹.

Σε αυτό το πλαίσιο έλαβε χώρα η ανάπτυξη πολιτικών ήπιας ισχύος. Οι τουρκικές σαπουνόπερες διείσδυσαν στις περισσότερες μεσανατολικές χώρες ενώ η άρση της βίζας για κάποια αραβικά κράτη έκαναν πιο εύκολη τη μετακίνηση πληθυσμών. Παράλληλα η ψύχρανση των τουρκοατλαντικών σχέσεων όπως επίσης και η ρήξη με το Ισραήλ αθροίστηκαν θετικά στο φορτίο ήπιας ισχύος στην περιοχή. Σε διπλωματικό επίπεδο η Τουρκία, έχοντας αποκτήσει επαφές με τους περισσότερους

⁵⁶ Για τις αμερικανοτουρκικές σχέσεις αναφορικά με τη Μέση Ανατολή βλέπε Cook, S. A. (2011). The USA, Turkey, and the Middle East: Continuities, Challenges, and Opportunities. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 717-726.

⁵⁷ Tür, Ö. (2011). Economic Relations with the Middle East Under the AKP—Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 589-602.

⁵⁸ Το Σεπτέμβριο του 2008 υπογράφηκε Μνημόνιο Κατανόησης ανάμεσα στο Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου και της Τουρκίας ανάγοντάς την σε «στρατηγικό εταίρο» σε οικονομικά, πολιτικά και ζητήματα ασφάλειας.

⁵⁹ Ehteshami A. & Elik S. (2011). Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East, *Turkish Studies*, 12(4), pp. 643-662.

⁶⁰ Βλέπε παρακάτω.

⁶¹ Altunışık, M., & Martin, L. (n.d.). Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 569-587, & Dal, E. P. (2012). The Transformation of Turkey's Relations with the Middle East: Illusion or Awakening? *Turkish Studies*, 13(2), pp. 245-267.

περιφερειακούς (κρατικούς και μη) δρώντες, προσπάθησε να υιοθετήσει το ρόλο του μεσολαβητή αναλαμβάνοντας διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες με χαρακτηριστικότερη αυτή μεταξύ Ισραήλ και Συρίας, Χαμάς και Φατάχ. Η δραστηριότητα αυτή είχε σκοπό να αυξήσει όσο και να επιδείξει την τουρκική επιρροή στη πολιτική, οικονομική και κοινωνική σφαίρα των μεσανατολικών κρατών⁶². Αυτή η επιρροή στον αραβικό κόσμο αρθρώθηκε κυρίως γύρω από το διάλογο περί «τουρκικού μοντέλου»⁶³ και κατά πόσον θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πρότυπο για τα υπόλοιπα ισλαμικά κράτη καθώς η Τουρκία πρόβαλλε στους Άραβες⁶⁴ ως μία χώρα που πετύχαινε τον όραμα τις οικονομικής ανάπτυξης δυτικού τύπου ενώ παράλληλα διατηρούσε τα πολιτισμικά και θρησκευτικά στοιχεία της. Σε αυτό το πλαίσιο ο Νταβούτογλου, ως υπουργός εξωτερικών, χαιρέτισε τις αραβικές εξεγέρσεις⁶⁵ ως «απαρχή μία ιστορικής στροφής» η οποία δεν μπορεί να αναστραφεί.

6.3 Η Περίπτωση της Αιγύπτου

Η πρωτόβουλη στάση της Τουρκίας απέναντι στα γεγονότα της πλατείας Ταχρίρ ήταν εντυπωσιακή: το Φεβρουάριο του 2011 ο Τούρκος πρωθυπουργός έγινε ο πρώτος ηγέτης που κάλεσε τον Χόσνι Μουμπάρακ σε παραίτηση, δήλωση η οποία ακολουθήθηκε από μία συναισθηματικά φορτισμένη τοποθέτηση του στην τουρκική Βουλή λέγοντας πως «είμαστε όλοι θνητοί, θα πρέπει να ακούμε τον λαό μας» και συμβουλεύοντας τον Μουμπάρακ να παραιτηθεί και να βοηθήσει τη χώρα του προς

⁶² Aras, B. (2009). Turkey's rise in the greater Middle East: peace-building in the periphery. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(1), pp. 29–41.

⁶³ Βλέπε τη συλλογική μελέτη Tocci, N., Taşınar, Ö., Barkey, H., Soler i Lecha, E., & Nafaa, H. (2011, October). Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish foreign policy from a transatlantic perspective. *Mediterranean Paper Series - GMF US*.

⁶⁴ Ενδεικτικά η έρευνα που διεξήγαγε το 2009 τουρκικό think tank Tesev σε επτά αραβικά κράτη (Αίγυπτο, Σαουδική Αραβία, Ιράκ, Ιορδανία, Παλαιστίνη, Λίβανο, Συρία) είχε ως εύρημα μία εντυπωσιακή θετική αποτύπωση του «τουρκικού μοντέλου»: 63% θεωρούσαν το τουρκικό πολιτικό σύστημα επιτυχημένη σύνθεση Ισλάμ και δημοκρατίας, 61% θεωρούσαν πως η Τουρκία θα πρέπει να λειτουργήσει ως μοντέλο για τον Αραβικό κόσμο ενώ 77% έβλεπε θετικά ένα αυξημένο περιφερειακό ρόλο της Τουρκίας. Βλ. Akgun, M. et al. (2010). *The Perception of Turkey in the Middle East*. Istanbul: Tesev Publications, pp. 18-21.

⁶⁵ Αξίζει να σημειωθεί πως η Αραβική Άνοιξη δείχνει να είναι το πεδίο κλιμακούμενης εφαρμογής μίας προϊούσας διαδικασίας εσωτερικών τριβών εντός του ισλαμικού κόσμου με βασικό άξονα αναφοράς τους βασικούς του δογματικούς πόλους, τον σιιτισμό και το σουνιτισμό. Υπό αυτήν την έννοια οι διεθνοσυστημικές αναταράξεις που προκαλεί υπερβαίνουν τις εθνοκρατικές δομές εντός των οποίων εκδηλώνονται όπως και ανατρέπεται τους συσχετισμούς ισχύος και σχεδιασμούς του ευρύτερου γεωπολιτικού περιβάλλοντος. Βλέπε σχετικά Coetzee, E. (2013). Democracy, the Arab Spring and the Future (Great Powers) of International Politics: A Structural Realist Perspective. *Politikon: South African Journal of Political Studies*, 40(2), pp. 299-318.

«μία γνήσια δημοκρατική αλλαγή». Η παραίτηση του Αιγύπτιου ηγέτη ήρθε λίγες μέρες μετά.

Η εξήγηση για αυτή στάση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι ένα σύνθετο εγχείρημα. Η τουρκική ηγεσία φαίνεται πως ερμήνευσε τη ρευστότητα που προκάλεσαν οι αραβικές εξεγέρσεις στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής ως μία ευκαιρία για περαιτέρω αναβάθμιση του περιφερειακού της ρόλου. Έτσι, παρά τους αρχικούς δισταγμούς της, επέλεξε την προοδευτική εγκατάλειψη του ρόλου του «περιφερειακού μεσολαβητή», που είχε εν πολλοίς επιτυχημένα υιοθετήσει υπό την «πολιτική μηδενικών προβλημάτων» και τη χρήση μέσων ήπιας ισχύος, για ένα πιο επεμβατικό και διεκδικητικό ρόλο. Η επιλογή για εμπλοκή στις εσωτερικές εξελίξεις των αραβικών κρατών υλοποιήθηκε μέσα από τη πολιτική υποστήριξης των κόμμάτων της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, με την οποία η τουρκική ηγεσία συμμερίζεται το όραμα της αποκατάστασης της «ισλαμιστικής κυριαρχίας». Άλλωστε για την ηγεσία του ΑΚΡ, αν την εποχή της Αραβικής Άνοιξης η Τουρκία προέβαλλε ως το προτιμητέο πρότυπο για τις υπόλοιπες μουσουλμανικές χώρες, αντίστοιχα το ΑΚΡ θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πρότυπο για τα ισλαμιστικά κόμματα. Τα κόμματα που υποστηρίζονταν από τη Μουσουλμανική Αδελφότητα θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τις δημοκρατικές εκλογές και μεταρρυθμίσεις ως μέσο ανάδειξης τους στην εξουσία, όπως συνέβη στην περίπτωση του ΑΚΡ. Κατά αυτόν τον τρόπο η Τουρκία, υπό την ηγεσία του ΑΚΡ, θα δημιουργούσε «φυσικές» περιφερειακές συμμαχίες.

Η εκλογική επικράτηση του εκλεκτού της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, Μοχάμεντ Μόρσι σήμανε ένα «χρόνο του μέλιτος» στις σχέσεις των δύο κρατών. Ο πρόεδρος Γκιουλ ήταν ο πρώτος ξένος ηγέτης που επισκέφθηκε την Αίγυπτο μετά την παραίτηση Μουμπάρακ ενώ ο Μόρσι παρέστη στο συνέδριο του ΑΚΡ τον Σεπτέμβριο του 2012. Οι δύο δυνάμεις έδειχναν να συγκλίνουν σχεδόν σε όλα τα περιφερειακά ζητήματα εξωτερικής πολιτικής υπηρετώντας έτσι τους στρατηγικούς σχεδιασμούς της τουρκικής ηγεσίας και αναδεικνύοντας, στα μάτια πολλών αναλυτών, την Τουρκία ως την πλέον κερδισμένη δύναμη στο πλαίσιο των αραβικών εξεγέρσεων.

Ωστόσο το πραξικόπημα των ενόπλων δυνάμεων κατά του προέδρου Μόρσι τον Ιούλιο του 2013, ισχυρά υποστηριζόμενο από τη Σαουδική Αραβία και άλλα αραβικά

καθεστώτα, έδειξε πως παρά την εκλογική επικράτηση των δυνάμεων της Μουσουλμανικής Αδελφότητας υπάρχουν δρώντες οι οποίοι είναι αποφασισμένοι να τη συντρίψουν. Η τουρκική αντίδραση στα διεθνή *fora* υπήρξε πολύ έντονη με τον Ερντογάν να αποκαλεί την καθαίρεση του Μόρσι ως «*απαράδεκτο πραξικόπημα*» και να μην αναγνωρίζει το νέο καθεστώς του στρατηγού Σίσι. Μάλιστα η σκληρή στάση του στρατού εναντίον των νέων αιματηρών διαδηλώσεων που ξέσπασαν υπέρ του έκπτωτου Μόρσι τον Αύγουστο προκάλεσε υποβάθμιση των διπλωματικών σχέσεων των δύο κρατών. Η ένταση συνεχίστηκε με τη σύλληψη Τούρκων πολιτών στη Αίγυπτο και την εντολή της αιγυπτιακής κυβέρνησης προς τις κρατικές υπηρεσίες για τη διακοπή κάθε είδους σχέσεων με την Τουρκική Υπηρεσία Συνεργασίας και Ανάπτυξης (TIKA).

Η Τουρκία, χάρη στους χειρισμούς της, φαίνεται πως τη δεδομένη στιγμή έχει απομονωθεί πλήρως από τις εξελίξεις στη Αίγυπτο ενώ βρήκε έναν νέο ανταγωνιστή ως προς την περιφερειακή πολιτική της. Είναι χαρακτηριστικό πως η μεσολαβητική πρωτοβουλία της Αιγύπτου για εκεχειρία στη Γάζα συνάντησε τη μήνη της τουρκικής ηγεσίας με τον Ερντογάν να αποκαλεί τον αιγύπτιο πρόεδρο «*τύραννο*» που χρησιμοποιεί τη Γάζα ώστε να νομιμοποιήσει το παράνομο καθεστώς του. Δεδομένης όμως της υποστήριξης που λαμβάνει το καθεστώς του στρατηγού Σίσι από τους διεθνείς δρώντες είναι απίθανο να ευοδωθεί η τουρκική προσπάθεια απονομιμοποίησής του. Η αδυναμία της Τουρκίας να επιβάλει αλλαγή στις ισορροπίες, ενέχει ως πιο πιθανή εξέλιξη πως κάποια στιγμή θα αναγκαστεί να αποδεχθεί τις εξελίξεις και τις απώλειές της στην Αίγυπτο. Η επιλογή της να αναπτύξει και να προωθήσει μία σουνιτική ατζέντα ως προς τις περιφερειακές εξελίξεις που σήμανε η Αραβική Άνοιξη -η Τουρκία είναι η βάση επιχειρήσεων της Μουσουλμανικής Αδελφότητας- της δημιουργεί περισσότερα προβλήματα και έντονους περιφερειακούς ανταγωνισμούς.

6.4 Η Περίπτωση της Λιβύης

Η κλιμάκωση της βίας στη Λιβύη δεν αντιμετωπίστηκε με τρόπο παρόμοιο της Αιγύπτου από την τουρκική ηγεσία⁶⁶. Πολύ μακριά από το να πάρουν μία ξεκάθαρη

⁶⁶ Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkey, H., Soler i Lecha, E., & Nafaa, H. (2011). Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish foreign policy from a transatlantic perspective. *Mediterranean Paper Series - GMF US*.

στάση στις εξελίξεις, οι Ερντογάν και Νταβούτογλου αρχικά διαφώνησαν με τις κυρώσεις του ΟΗΕ εναντίον του καθεστώτος Καντάφι και αρνήθηκαν πιθανή συμμετοχή τους στον εξελισσόμενο εμφύλιο εγκαλώντας τις δυτικές δυνάμεις για «κρυφές ατζέντες» και δίψα για τους ενεργειακούς πόρους της Λιβύης. Αναζητώντας εγγυήσεις για τα συμφέροντα της Τουρκίας στην περιοχή, η τουρκική ηγεσία έμεινε μακριά από κορώνες «δημοκρατικής αλλαγής» που υιοθέτησε στην περίπτωση Τυνησίας και Αιγύπτου. Αυτή η στάση μπορεί να εξηγηθεί από: (i) την τουρκική οικονομική αλληλεξάρτηση⁶⁷ με το καθεστώς Καντάφι όπως και (ii) από το ζήτημα ασφάλειας των περίπου 25.000 Τούρκων που εργάζονταν στη Λιβύη.

Η υιοθέτηση της Απόφασης 1973 από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, σήμανε την αλλαγή στάσης της Άγκυρας η οποία έβλεπε πως θα μπορούσε να απομονωθεί από τις εξελίξεις. Έτσι, ο Ερντογάν αποφάσισε να στηρίζει ενεργά την εφαρμογή της απόφασης προτείνοντας μάλιστα της διαμεσολάβηση της Άγκυρας ώστε να επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ του Καντάφι και των αντικαθεστωτικών στη Βεγγάζη. Η απόρριψη αυτής της πρότασης από τους αντικαθεστωτικούς κατέδειξε στην Τουρκία πως θα έπρεπε να αναλάβει περισσότερα ρίσκα αφού η πιθανή κατάρρευση του καθεστώτος Καντάφι θα σήμαινε ολική ανατροπή των τουρκικών θέσεων στην περιοχή. Υπό αυτό το πρίσμα, τον Απρίλιο του 2011 ο Ερντογάν κάλεσε τον Καντάφι σε παραίτηση και η Άγκυρα αποφάσισε να συμμετάσχει στις στρατιωτικές επιχειρήσεις του ΝΑΤΟ στην περιοχή. Παράλληλα διατηρούσε ανοιχτούς τους διαύλους επικοινωνίας με το κανταφικό καθεστώς ενώ προσπαθούσε να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις συνεργασίας με τις αντικαθεστωτικές δυνάμεις σε μία *a la turca* έκδοση των *win-win* πολιτικών.

Μετά την πτώση του Καντάφι η Άγκυρα προσπάθησε να αυξήσει την επιρροή της στην περιοχή. Ο Ερντογάν, έγινε θετικά αποδεκτός κατά την επίσκεψή του στην Τρίπολη (Σεπτέμβριος 2011). Παρά το γεγονός πως η Μουσουλμανική Αδελφότητα επέδειξε φτωχές επιδόσεις στις εκλογές που ακολούθησαν, η Άγκυρα προσπάθησε να ανακτήσει το χαμένο έδαφος προσφέροντας υποστήριξη⁶⁸ στο νέο καθεστώς και

⁶⁷ Ο όγκος συναλλαγών με τη Λιβύη ανερχόταν σε 10 δις δολάρια το 2010 με την Λιβύη να ανακοινώνει τα σχέδια για επενδύσεις στις τουρκικές εταιρείες άνω των 100 δις δολαρίων.

⁶⁸ Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις ανέλαβαν την ανασυγκρότηση του στόλου και την εκπαίδευση του λιβυκού στρατού ξηράς και του πολεμικού ναυτικού. Επιπρόσθετα, η Άγκυρα, ανέλαβε την εκπαίδευση στην Τουρκία 1.500 Λίβυων αστυνομικών σε θέματα ασφάλειας και καθηκόντων σε σωφρονιστικά καταστήματα, ενώ μέσω του Τουρκικού Οργανισμού Συνεργασίας και Ανάπτυξης

προωθώντας παράλληλα μία ευρεία στρατιωτική και οικονομική συνεργασία⁶⁹ με το νέο καθεστώς στη Λιβύη: αυτό συγκεφαλαιώθηκε με την υπογραφή των αντίστοιχων συμφωνιών κατά της αρχές του 2014.

Η Λιβύη στις αρχές του έτους έμοιαζε ένα επιτυχημένο στοίχημα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στις προκλήσεις τις Αραβικής Άνοιξης. Ωστόσο, κατά τη μετά Καντάφι εποχή, η Λιβύη αντιμετωπίζει πολύ σοβαρό πρόβλημα εσωτερικής ασφάλειας⁷⁰ του οποίου η τελευταία κλιμάκωση⁷¹ έχει οδηγήσει τη χώρα στο χάος καθώς η κεντρική κυβέρνηση αδυνατεί να ελέγξει τις παραστρατιωτικές ομάδες καθιστώντας την Λιβύη ένα «εύθραυστο» αν όχι «αποτυχημένο» κράτος.

Στο ταραγμένο πολιτικό πεδίο της Λιβύης, η Άγκυρα προσέφερε την υποστήριξη της στον, ανεξάρτητο (αλλά υποστηριζόμενο από τη Μουσουλμανική Αδελφότητα), πρωθυπουργό Αχμέτ Μαιτεέκ, του οποίου η εκλογή ακυρώθηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο εκκινώντας ένα νέο κύκλο βίας. Εσχάτως, ομάδες Λίβυων εθνικιστών που έχουν συνταχθεί υπό τον στρατηγό Καλίφα Χιφτέρ έχουν κηρύξει τον πόλεμο εναντίον των ισλαμιστών, διατάσσοντας την άμεση απομάκρυνση όλων των τούρκων υπηκόων από τη χώρα, εγκαλώντας την Τουρκία πως -μαζί με το Κατάρ- «υποστηρίζουν την τρομοκρατία». Υπό αυτό το κλίμα, ο Νταβούτογλου ανακοίνωσε στις αρχές Αυγούστου πως αναστέλλει τη λειτουργία των πρεσβειών σε Βεγγάζη και Τρίπολη ενώ κάλεσε του τούρκους υπηκόους να εγκαταλείψουν τη χώρα. Ο καιρός που η Τουρκία πρόβαλε ως χώρα πρότυπο για τις αραβικές χώρες φαντάζει μακρινός. Η σύνδεση των συμφερόντων της με την σεχταριστική επικράτηση των σουνιτικών στοιχείων σε κάθε χώρα, με πρόμαχο την Μουσουλμανική Αδελφότητα, είναι μία πολιτική που φαίνεται πως γυρνά εναντίον της.

(TIKA), χορήγησε στο υπουργείο Εσωτερικών της Λιβύης στολές και εξοπλισμό για 6.000 αστυνομικούς, καθώς και 30 αστυνομικά οχήματα

⁶⁹ Cagaptay, S. (2013). Ankara's Middle East Policy Post Arab Spring. *The Washington Institute for Near East Policy*, 16.

⁷⁰ Πιο χαρακτηριστική η αιματηρή επίθεση κατά τις αμερικανικής πρεσβείας την 11^η Σεπτεμβρίου του 2012. Laroussi, M.I. (2014). An analysis of the deteriorating situation in Libya and its geopolitical impact on the Maghreb. *Middle East Monitor*, 21 Jun. Available at:

<https://www.middleeastmonitor.com/articles/africa/12272-an-analysis-of-the-deteriorating-situation-in-libya-and-its-geopolitical-impact-on-the-maghreb> [Accessed at 19/8/2014].

⁷¹ Cockburn, P. (2014). Three years after Gaddafi, Libya is imploding into chaos and violence, *The Independent*, 16 Mar. Available at: <http://www.independent.co.uk/voices/commentators/three-years-after-gaddafi-libya-is-imploding-into-chaos-and-violence-9194697.html> [Accessed at 19/8/2014].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Τουρκική Εξωτερική Πολιτική απέναντι στο Συριακό Εμφύλιο

7.1 Ένα Ιστορικό Τριβής

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Συρία υπήρξαν αρκετά ταραχώδεις⁷² κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, έχοντας ως κύρια σημεία σύγκρουσης: (i) το εδαφικό ζήτημα της Αλεξανδρέττας (επαρχία Χατάι), (ii) την διαχείριση των πηγών του Τίγρη και του Ευφράτη και (iii) το Κουρδικό Ζήτημα. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας απέναντι στη Συρία χαρακτηρίζονταν από ενεργοποίηση μέσω σκληρής ισχύος, πράγμα που οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στην υποστήριξη που η Συρία παρείχε στο PKK κατά τις αρχές τις δεκαετίας '80. Οι κρίσεις στις σχέσεις των δύο κρατών (1987, 1992, 1996 και 1998) επήλθαν σε στιγμές που η Άγκυρα αποσκοπούσε να τερματίσει την υποστήριξη της Δαμασκού στο PKK.

Το σημείο καμπής στις σχέσεις των δύο κρατών ήρθε το Οκτώβριο του 1998, όταν με την υποστήριξη της Ουάσιγκτον, η Τουρκία έκανε ξεκάθαρο⁷³ στη Δαμασκό πως δεν θα δίσταζε να χρησιμοποιήσει βία εάν επιτέλους δεν συμμορφωνόταν. Η απειλή υπήρξε επιτυχημένη καθώς η υπογραφή του πρωτοκόλλου των Αδάνων τον Οκτώβριο του 1998 εκκινεί μία εποχή διαλλακτικότητας για τις τουρκοσυριακές σχέσεις: η Συρία απελαύνει τον Αμντουλαχ Οτσαλάν, δεσμεύεται να κλείσει τα στρατόπεδα στην κοιλάδα Μπέεκα ενώ το PKK ανακηρύσσεται τρομοκρατική οργάνωση. Η παρουσία του τούρκου προέδρου Σεζέρ στην κηδεία του Χαφέζ αλ-Άσσαντ τον Ιούνιο του 2000 ήταν ενδεικτική του νέου κλίματος.

⁷² Günay, D., & Renda, K. (2014). Usages of Europe in Turkish Foreign Policy towards the Middle East. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(1), pp. 47-67, Larrabee, S., & Lesser, I. O. (2003). *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica : RAND - Center for Middle East Public Policy, & Altunışik, M., & Martin, L. (2011). Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 569-587.

⁷³ Η Τουρκία φρόντισε να ασκήσει μία αξιόπιστη απειλή χρήσης βίας προς τη Συρία: Ο πρόεδρος Ντεμιρέλ τόνισε το δικαίωμα στη χρήση αντιποίνων ενάντια στη υποστήριξη τρομοκρατικών στοιχείων, ο στρατηγός Κιβρικογλου μίλησε για «ακήρυχτο πόλεμο» μεταξύ Συρίας και Τουρκίας, ενώ ο πρωθυπουργός Γιλμάζ ανακοίνωσε πως «οι ένοπλες δυνάμεις απλά περιμένουν την εντολή». Οι διπλωματική και στρατιωτική επιθετικότητα συνοδεύτηκε από τηλεοπτική κάλυψη της κινητοποίησης των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων στα συριακά σύνορα.

Η άνοδος στο θρόνο του Μπασάρ αλ-Άσαντ επέτεινε τη δυναμική προσέγγισης των δύο κρατών: η συριακή κυβέρνηση πήρε έτι περισσότερα μέτρα εναντίον του ΡΚΚ κλείνοντας τα στρατόπεδά και τους ραδιοφωνικούς του διαύλους, αποκλείοντας τους συμπαθούντες από τη πολιτική ζωή, απαγορεύοντας τις αντιτουρκικές γνώμες στα κρατικά μέσα, εμποδίζοντας τις συνοριακές διεισδύσεις και φυλακίζοντας ή παραδίδοντας μέλη του ΡΚΚ στην Τουρκία. Υπό αυτό το κλίμα καλής θέλησης, αναπτύχθηκαν περαιτέρω σχέσεις τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο (υπογραφή πρωτοκόλλου ασφάλειας-Σεπτέμβριος 2001, συμφωνίας εκπαίδευσης και συνεργασίας-Ιούνιος 2002) όσο και σε οικονομικό επίπεδο (συμφωνία ελεύθερου εμπορίου).

7.2 Ο Πολιτική του ΑΚΡ στη Συρία

Οι προοπτικές που είχαν διανοιχθεί, κεφαλαιοποιήθηκαν στο μέγιστο από το ΑΚΡ. Στο πλαίσιο της στρατηγικής του για το νέο ρόλο της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή, το ΑΚΡ προσπάθησε να ενεργοποιήσει τους ιστορικούς και θρησκευτικούς δεσμούς με τα κράτη του λιβυκού πελάγους αξιοποιώντας εργαλεία ήπιας ισχύος (καλλιέργεια οικονομικών, εμπορικών, θρησκευτικών και πολιτιστικών δεσμών⁷⁴) καθώς, σύμφωνα με το όραμα του Στρατηγικού Βάθους, η Τουρκία θα μπορούσε λειτουργήσει ως μοντέλο για τις χώρες της περιοχής επιδιώκοντας την αναβίωση της *rex Ottomana*. Η πρόθεση αυτή φάνηκε όταν κατά την επίσκεψή του στη Δαμασκό το 2004, ο Ερντογάν αποκάλυψε τους Σύριους «όχι φίλους, αλλά αδέρφια».

Η κυβέρνηση του ΑΚΡ έδωσε έμφαση στην ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων με τη Συρία. Η εντυπωσιακή αύξηση του όγκου των τουρκοσυριακών συναλλαγών⁷⁵ συνοδεύτηκε από την κατάργηση της βίζας για διαμονές λιγότερες των 90 ημερών, εμβαθύνοντας έτσι τις εμπορικές και τουριστικές σχέσεις των δύο κρατών. Σε στρατηγικό επίπεδο, ήδη από την εισβολή στο Ιράκ, και την τουρκική άρνηση να βοηθήσουν τις αμερικανικές δυνάμεις έγινε προφανές πως υφίσταται σύγκλιση αντιλήψεων με τη Δαμασκό -όπως και με την Τεχεράνη- σε μία σειρά θεμάτων

⁷⁴ Οι προσπάθειες του ΑΚΡ για να αυξήσει την τουρκική επιρροή στη Μέση Ανατολή βρήκε συμπαράσταση στην τουρκική ψυχαγωγική βιομηχανία λειτουργώντας ως υπόδειγμα πολιτικών ήπιας ισχύος. Κατά την τελευταία δεκαετία τουλάχιστον σαράντα τουρκικές σαπουνόπερες έχουν μεταδοθεί στον αραβικό κόσμο. Gosh B., (2011 Nov.) Erdogan's Moment. Time Magazine. Available at: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2099674,00.html> [Accessed 15/7/2014].

⁷⁵ Ministry of Foreign Affairs of the Turkey Republic, (2014). Turkey-Syria Economic and Trade Relations. Available at: http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-syria.en.mfa [Accessed 15/7/2014].

ασφαλείας στην περιοχή⁷⁶. Σε αυτό το πλαίσιο η Τουρκία, επέκρινε δημόσια την στάση των ΗΠΑ απέναντι στη Δαμασκό, προκρίνοντας πως οι αμερικανικές κυβερνήσεις θα πρέπει να υποστηρίζουν περιορισμένες μεταρρυθμίσεις στη Συρία και όχι να την αποκλείουν. Σε διπλωματικό επίπεδο, η ανθηρή περίοδος στις σχέσεις των δύο κρατών επέτρεψε στον Ερντογάν να αναλάβει πρωτοβουλίες μεσολαβητή για την επίλυση των διαφορών ανάμεσα σε Συρία και Ισραήλ, η επιτυχία των οποίων θα αναδείκνυε την Τουρκία ως την αδιαμφισβήτητη εγγυήτρια της ειρήνης και σταθερότητας στην περιοχή, φέρνοντας ακόμα πιο κοντά την εκπλήρωση του στρατηγικού της οράματος.

Πέραν της θερμής προσωπικής σχέσης Ερντογάν και Άσσαντ, οι αμοιβαίες επισκέψεις υψηλού επιπέδου ήταν πυκνές ενώ η τουρκική υποστήριξη στη Συρία κατά την επανάσταση του Λιβάνου (2005) δημιούργησε τις συνθήκες για εμβάθυνση της συνεργασίας σε οικονομικό, πολιτικό και στρατηγικό επίπεδο (υπογραφή μνημονίου κατανόησης το 2007). Το 2009 οι δύο χώρες συναντήθηκαν, μαζί με ιρακινούς εκπροσώπους, για να επιλύσουν τα θέματα σχετικά με τον έλεγχο των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη, ενώ παρά την αποτυχία των διαμεσολαβητικών προσπαθειών της Τουρκίας ανάμεσα σε Συρία και Ισραήλ, οι σχέσεις των δύο χωρών ενισχύθηκαν περαιτέρω μετά τη στάση που κράτησε η Άγκυρα εναντίον του πολέμου της Γάζας (Δεκ. 2008–Ιαν. 2009). Στις αρχές του 2011 η υπογραφή συμφωνίας για την εκπαίδευση των συριακών ενόπλων δυνάμεων από την Τουρκία επισημοποίησε αυτή τη σύγκλιση και σε στρατηγικό επίπεδο. Κατά την περίοδο πριν το Συριακό Εμφύλιο η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας απέναντι στη Συρία φάνταζε ως περίπτωση υπόδειγμα της νταβουτογλιανής εξωτερικής πολιτικής.

7.3 Το ΑΚΡ και ο Συριακός Εμφύλιος

Το ξέσπασμα των αντικαθεστωτικών εξεγέρσεων στη Συρία είχε ως αποτέλεσμα την αναθεώρηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στη Δαμασκό. Αντλώντας από την προηγούμενη εμπειρία των αραβικών εξεγέρσεων η Άγκυρα θέλησε να προλάβει τις εξελίξεις και να αδράξει την ευκαιρία για αύξηση της επιρροή της στην

⁷⁶ Και τα τρία κράτη θεωρούσαν μία πιθανή διχοτόμηση του Ιράκ (και το σχηματισμό ενός Κουρδικού κράτους) ως επικίνδυνη για τα συμφέροντά τους καθώς θα μπορούσε να πυροδοτήσει εξελίξεις ντόμινο αναφορικά με τους δικούς του κουρδικούς πληθυσμούς.

περιοχή αφήνοντας κατά μέρους την «πολιτική μηδενικών προβλημάτων»⁷⁷. Μετά από μία αρχική καθυστέρηση, η Άγκυρα άσκησε έντονη κριτική εναντίον του καθεστώτος Άσσαντ και προσπάθησε να διαμεσολαβήσει στη συμμετοχή των Σουνιτών Αδερφών Μουσουλμάνων στην σχεδιαζόμενη κυβέρνηση του Άσσαντ.

Η αποτυχία των διαμεσολαβητικών προσπαθειών μετατράπηκε γρήγορα σε απροκάλυπτη υποστήριξη των αντικαθεστωτικών τόσο σε στρατιωτικό όσο και σε διπλωματικό επίπεδο. Ωστόσο η αντοχή του καθεστώτος Άσσαντ ήταν εκτός σχεδιασμών της τουρκικής ηγεσίας, η οποία ανέμενε μία κατάληξη παρόμοια με αυτή της Λιβύης. Γεγονότα όπως η κατάρριψη του τουρκικού αεροσκάφους και η ρήψη όλμων σε τουρκικά εδάφη από το συριακό καθεστώς έχουν οδηγήσει τις σχέσεις των δύο κρατών σε περαιτέρω κλιμάκωση παρά το γεγονός πως η Τουρκία δεν δείχνει πρόθυμη να οδηγηθεί σε μια, έστω και περιορισμένης κλίμακας, στρατιωτική αντιπαράθεση με τη Συρία λόγω της εξελίξεων που μία τέτοια ενέργεια θα πυροδοτούσε στις κουρδικές περιοχές της νοτιοανατολικής Τουρκίας⁷⁸.

Σήμερα το ατελέσφορο των τουρκικών σχεδιασμών δημιουργεί περισσότερα μέτωπα για την τουρκική ηγεσία τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, ενώ από κορωνίδα επιτυχίας της «πολιτικής μηδενικών προβλημάτων» έχει μετατραπεί σε απόδειξη της αποτυχίας της. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση του συριακού εμφυλίου αναδεικνύονται οι μαζικιστικές στοχεύσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής⁷⁹. Η τουρκική ηγεσία έχει θέσει πολλαπλούς στόχους, οι οποίοι με τη σειρά τους ίσως να αποδειχθούν αμοιβαία αποκλειόμενοι. Επιθυμώντας την πτώση του καθεστώτος Άσσαντ προσπαθεί να στρατολογήσει τη βοήθεια των Κούρδων του Ιράκ και να παρακινήσει τον ευμεγέθη κουρδικό πληθυσμό της Συρίας να συνδράμει τις αντικαθεστωτικές δυνάμεις. Ωστόσο, για τους τουρκικούς σχεδιασμούς, η εξέλιξη του πολέμου δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε μία διάλυση της Συρίας και στη δημιουργία ενός ξεχωριστού κουρδικού θύλακα καθώς αυτό θα πυροδοτήσει προσδοκίες

⁷⁷ Demirtas-Bagdonas, Ö. (2014). Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur. *Turkish Studies*, 15(1), pp. 139-155.

⁷⁸ Μία στρατιωτική αντιπαράθεση με τη Συρία, πέραν του συμβατικού πολέμου με τη Δαμασκό, είναι πιθανό να ανοίξει και ένα ανταρτοπόλεμο με τους Κούρδους όπου το μέτωπο θα αρχίζει από το Βόρειο Ιράκ θα εκτίνεται στη Βόρεια Συρία και θα μεταφέρεται στη Νοτιοανατολική Τουρκία ενώ οι τελευταίες εξελίξεις με την αναδυθείσα απειλή του Ισλαμικού Κράτους (ISIS) εγείρει έτι περαιτέρω απειλές.

⁷⁹ Kouskouvelis, I. (2013). The Problem with Turkey's "Zero Problems": Turkey, Past and Future. *Middle East Quarterly*, 20(1) pp. 47-56.

αυτονομίας του κουρδικού πληθυσμού εντός της τουρκικής επικράτειας. Παράλληλα, θα πρέπει να ανταγωνιστεί τόσο την επιρροή της Ρωσίας, η οποία έχει πολύ ισχυρά οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα στη χώρα και επιθυμεί την παραμονή του Άσσαντ στη εξουσία, όπως επίσης και αυτή του σιιτικού Ιράν, το οποίο αντιστρατεύεται σφόδρα την πιθανότητα της επικράτησης των σουνιτών της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Επιπλέον θα πρέπει να διαχειριστεί τους πολύ σοβαρούς κινδύνους που πλέον συνιστά το Ισλαμικό κράτος (ISIS) για την περιφερειακή σταθερότητα και διεθνή ειρήνη. Η εισβολή και κατάληψη του τουρκικού προξενείου στη Μοσούλη από τις δυνάμεις του Ισλαμικού Κράτους τον περασμένο Ιούνιο απεικόνισε σε εναργές επίπεδο το μέγεθος της απειλής που συνιστά η παρατεινόμενη αναταραχή στην περιοχή. Η Τουρκία, εγκαταλείποντας την «πολιτική μηδενικών προβλημάτων» στη Συρία έχει δημιουργήσει πολλαπλά μέτωπα τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Ο χρόνος μένει να δείξει πως θα μπορέσει να τα διαχειριστεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Η Θέση της Τουρκίας στο Νέο Πολυπολικό Διεθνές Σύστημα

8.1 Το Στρατηγικό Βάθος και ο Διεθνοπολιτικός Μετασχηματισμός

Το «Στρατηγικό Βάθος» είναι πρωτίστως ένα ακαδημαϊκό πόνημα. Κάθε προσπάθεια κατανόησής του οφείλει να το τοποθετήσει σε ένα τέτοιο πλαίσιο, δηλαδή εντός του ακαδημαϊκού διαλόγου στο οποίο επιδιώκει να λάβει μέρος. Στο «Στρατηγικό Βάθος» ο Νταβούτογλου προσπαθεί να τοποθετηθεί ως προς την μεταψυχροπολεμική μεταβολή του διεθνούς συστήματος. Η εποχή που ο Μπρεζίνσκυ αποτύπωνε την Ευρασία ως τη «μεγάλη σκακιέρα» στη οποία η ΗΠΑ θα έπαιζε ένα κυρίαρχο ρόλο φαντάζει μακρινή⁸⁰. Παρά το γεγονός πως οι ΗΠΑ διατηρούν την υπεροχή τους στον στρατιωτικό, οικονομικό πολιτικό και πολιτιστικό τομέα σε σύγκριση με οποιοδήποτε άλλο κράτος, τα παγκόσμια γεγονότα που έχουν λάβει χώρα από την αυγή του 20^{ου} αιώνα δείχνουν τα όρια της αμερικανικής υπερεξάπλωσης παράγοντας τη δυναμική για ένα νέο διεθνοπολιτικό μετασχηματισμό. Σε αυτό το πλαίσιο ο Νταβούτογλου εντοπίζει τις ζώνες «γεωπολιτικού κενού» στον μεταψυχροπολεμικό ευρασιατικό χώρο⁸¹: (i) από τη Βαλτική έως την Αδριατική, (ii) από το Βόρειο Καύκασο μέχρι τον Περσικό Κόλπο και (iii) στην Κεντρική Ασία.

Αυτό είναι το σημείο όπου ο ακαδημαϊκός χαρακτήρας υποχωρεί ώστε να αναδυθεί η πολιτική διάσταση. Όταν καλείται να προσδιορίσει τη γεωπολιτική θέση της Τουρκίας σε αυτό το μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον, ο Νταβούτογλου ορίζει τις γεωπολιτικές σφαίρες επιρροής, στις οποίες θα πρέπει να αναπτυχθεί η νέα τουρκική εξωτερική πολιτική, με τρόπο που επικαλύπτει αυτό το ευρασιατικό «γεωπολιτικό κενό». Πέρα από οποιαδήποτε αστοχία του, το στρατηγικό όραμα που αρθρώνεται στο «Στρατηγικό Βάθος» δεν είναι σε καμία περίπτωση ένας ακαδημαϊκός ρεμβασμός. Προκύπτει ως αποτέλεσμα κατανόησης των τεκτονικών αλλαγών που επισυμβαίνουν εντός του διεθνούς συστήματος και της ανάγκης για απαραίτητη

⁸⁰ Ersen, E. (2014). Rise of new centers of power in Eurasia: Implications for Turkish foreign policy. *Journal of Eurasian Studies*, 5(2), pp. 184-191.

⁸¹ Νταβούτογλου Α., ό.π., 193.

προσαρμογή απέναντι σε αυτές τις εξελίξεις: με τα λόγια του Νταβούτογλου «ο εφησυχασμός δεν θα μπορέσει ούτε καν να διατηρήσει τα υφιστάμενα σύνορα»⁸².

8.2 Δόγμα του Στρατηγικό Βάθος: Μία Νεορεαλιστική Αποτίμηση

Σε θεωρητικό επίπεδο το δόγμα Νταβούτογλου είναι το ιδεολογικό πλαίσιο, η μεθοδολογική πρόταση εντός του οποίου η Τουρκία αναζητεί έναν αναβαθμισμένο ρόλο στο μεταβαλλόμενο διεθνές σύστημα. Σε πρώτη ανάγνωση, η ανάδειξη του ισλαμικού στοιχείου ως κεντρικού άξονα της εξωτερικής πολιτικής σε συνδυασμό με την ανάπτυξη πολιτικών ήπιας ισχύος κρίνεται ως εξαιρετικά ορθολογική. Σε πρώτο επίπεδο οι τουρκικές ηγεμονικές αξιώσεις ισχύος μεταμφιέζονται με διεθνιστικούς ισλαμικούς σκοπούς ενώ διανοίγονται παράθυρα επιρροής στον ισλαμικό κόσμο, τόσο σε διμερείς όσο και σε περιφερειακούς άξονες⁸³. Σε δεύτερο επίπεδο, το οποίο λειτουργεί συμπληρωματικά του πρώτου, η έμφαση στην ανάπτυξη πολιτικών ήπιας ισχύος μοχλεύει εν τέλει την ενίσχυση της σκληρής ισχύος αφού αφενός οι πρώτες λειτουργούν ως μέθοδοι συγκάλυψης αναθεωρητικών στοχεύσεων αφετέρου αποφεύγεται η απώλεια μέρους σκληρής ισχύος μέσω της ελαχιστοποίησης των διλημάτων ασφαλείας που η πιθανή ενεργοποίησή της θέτει. Άλλωστε η ήπια ισχύς αντικαθιστά ως μέθοδος τη σκληρή ισχύ δίχως όμως να μεταβάλλει το τελικό στόχο ο οποίος είναι η δορυφοροποίηση ή παγίδευση του κράτους-στόχου σε μία διαρκή σχέση εθελούσιας υποτέλειας και μη βίαιης επιβολής⁸⁴.

Η περισσότερο ενεργητική και πολυδιάστατη άσκηση εξωτερικής πολιτικής απορρέει ακριβώς από αυτές τις επιλογές. Σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτική «μηδενικών προβλημάτων» μπορεί να ειπωθεί ως μία προσπάθεια άμβλυνσης των σημαντικότερων σημείων τριβής στις σχέσεις της Τουρκίας με άλλα κράτη, πράγμα που με τη σειρά του θα δημιουργήσει το επιτρεπτικό πλαίσιο για την άσκηση των πολιτικών ήπιας ισχύος. Δίχως το βάρος των διακρατικών διαφορών η πολιτική «μηδενικών προβλημάτων» επί της ουσίας εφαρμόζεται με στόχο την απομάκρυνση

⁸² Νταβούτογλου Α., ό.π., 192.

⁸³ Λίτσας, Σ. (2013). Η θεωρία της ήπιας ισχύος στο πλαίσιο των νέο-οθωμανικών προσανατολισμών: Μια Ενδοσκόπηση στο Στρατηγικό Βάθος στο Κουσκουβέλης, Η., & Λίτσας, Σ. (Επιμ.). (2013). Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία. Αθήνα: Ποιότητα, σσ. 213-222.

⁸⁴ Ηφαιστος, Π. (2013) Νέο-οθωμανισμός και τουρκική στρατηγική μετά το 2002: Συγκριτική ανάλυση της ελληνικής και της τουρκικής στρατηγικής στο Κουσκουβέλης, Η., & Λίτσας, Σ. (Επιμ.). (2013). Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία. Αθήνα: Ποιότητα, σσ. 231-296.

της κοινής γνώμης από σημεία που μπορούν να ακυρώσουν τη δυναμική της ήπιας ισχύος που η Άγκυρα επιθυμεί να εφαρμόσει.

Το δόγμα Νταβούτογλου σημαίνει την ηγεμονική στροφή της Άγκυρας και ήρθε ως αποτέλεσμα του μεταβαλλόμενου διεθνούς περιβάλλοντος⁸⁵. Η προοπτική μίας τουρκικής ηγεμονίας -έχοντας ρεαλιστικό νόημα σε περιφερειακό επίπεδο- υπόκειται στους καθολικούς δομικούς νόμους που διέπουν το διεθνοπολιτικό παίγνιο. Η επιτυχία ή αποτυχία της ηγεμονικής στόχευσης συναρτάται από την ποιότητα/ορθολογικότητα της τουρκικής στρατηγικής: κατά πόσον έχει την ικανότητα να αναπροσαρμόζεται σε απρόβλεπτα γεγονότα και δομικές αλλαγές της διεθνούς δομής, κατά πόσον μπορεί να εξισορροπεί τους κινδύνους υπερεξάπλωσης και να εκμεταλλεύεται ευκαιρίες, κατά πόσον μπορεί να έχει θετικό διπλωματικό ισοζύγιο κέρδους-ζημίας, κατά πόσον μπορεί να πείθει άλλα κράτη ότι μπορεί να αποτελεί έναν ισότιμο στρατηγικό εταίρο.

8.3 Η Εξωτερική Πολιτική του ΑΚΡ ως Συνέχεια

Η μελέτη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αποτελούσε ανέκαθεν ένα αινιγματικό θέμα τόσο στους δυτικούς όσο και στους μη δυτικούς μελετητές. Η άνοδος του ΑΚΡ επέτεινε αυτήν την εντύπωση ειδικά με τα νέα στοιχεία που φάνηκε αρχικώς πως υιοθετεί στην εξωτερική πολιτική του⁸⁶. Ωστόσο η «καινοφανής» προσέγγιση στην, υπό ΑΚΡ, τουρκική εξωτερική πολιτική είναι τάση η οποία έχει χάσει τη δυναμική της στη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων. Αθροιζόμενη με αυτή, η παρούσα μελέτη υποστηρίζει πως η διεθνής συμπεριφορά της Τουρκίας παραμένει σταθερή ως προς τις στοχεύσεις της. Αυτό που σήμανε η άνοδος του ΑΚΡ, ήταν μία σταδιακή αποκοπή από την εθνικιστική κεμαλική παράδοση, και η ανάδυση ενός νεοϊσλαμιστικού ιδεολογικού πλαισίου το οποίο εκφράζεται από τις πολιτικές και την ρητορική της κομματικής ελίτ⁸⁷.

⁸⁵ Yalvaç, F. (2012). Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System. *International Relations*, 26(2), pp. 165-180.

⁸⁶ Altunişik, M., & Martin, L. (2011). Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 569-587.

⁸⁷ Yeşiltaş, M. (2013). The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy. *Turkish Studies*, 14(4), pp. 661-687.

Προς αυτό συνηγορεί η προσέγγιση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής ως προς την επίλυση διμερών προβλημάτων⁸⁸. Η τουρκική εξωτερική πολιτική, εμμένοντας διαχρονικά στη επιδίωξη μέγιστων οφελών, απέφυγε σταθερά τις ουσιαστικές προσπάθειες συμβιβασμού ως βήμα προς επίλυση των διαφορών της με άλλα κράτη (Κύπρος, Ελλάδα, Συρία, Αρμενία). Ο φόβος πως ένας συμβιβασμός θα κοστίσει περισσότερο από ότι η διατήρηση του *status quo*, διαμόρφωσε επόμενα την στάση του «βλέποντας και κάνοντας» (“wait & see”) στα περισσότερα από τα προβλήματα στις διμερείς της σχέσεις. Σύμφωνα με τους τουρκικούς υπολογισμούς, καθώς η Τουρκία θα ενισχύσει τη θέση της προϊόντος του χρόνου είναι προτιμότερο τα ανοικτά ζητήματα να παραπέμπονται στις καλές μέσες της ανάπτυξης παρελκυστικών τακτικών εφαρμογών. Αυτά τα αθροισμένα προβλήματα των εξωτερικών σχέσεων έτειναν να περιπλέκονται με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα στο εσωτερικό της Τουρκίας (αφού πολλά από αυτά βασίζονται σε εσωτερικές ανασφάλειες και ιστορικά σύνδρομα).

Η πολιτική του AKP δεν φαίνεται να έχει διαφοροποιηθεί από την προηγούμενη παράδοση. Στις ιστορικά προβληματικές σχέσεις με κράτη όπως η Ελλάδα και η Κύπρος που εξετάστηκαν το AKP δεν έχει υπαναχωρήσει από την αναζήτηση μέγιστου οφέλους σε κανένα από τα ουσιώδη προβλήματα των διμερών τους σχέσεων. Ακόμα και υπό το δέλεαρ της ένταξης στην ΕΕ η Τουρκία δεν έδειξε διατεθειμένη να θυσιάσει την πιθανή μελλοντική της θέση· αντίθετα αποκάλυψε πως -ούσα συνεπής στην πολιτική του μέγιστου οφέλους- προτιμά να πιέζει την ΕΕ ή να εκμεταλλεύεται τη γεωπολιτική της σημασία για τη Δύση ώστε να υπερβεί την αιρεσιμότητα της ΕΕ και να εισέλθει στη Ένωση με τους λιγότερους δυνατούς συμβιβασμούς⁸⁹. Στις περιπτώσεις των αραβικών εξεγέρσεων η τουρκική αναζήτηση για μέγιστα οφέλη έχει οδηγήσει την πολιτική της σε ένα αυτοπροκληθέν τέλμα. Στο πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα της συριακής κρίσης, το κουρδικό αναδύεται ξανά ως απειλή παράλληλα με τα ακραία ισλαμιστικά στοιχεία ενώ η στρατιωτική και οικονομική συνεργασία έχει επιδεινωθεί όπως επίσης οι σχέσεις με το Ιράν.

Η συνέχεια των προσεγγίσεων μέγιστου οφέλους στην εξωτερική πολιτική του AKP αντανακλά και τη συνέχεια στη διαχρονική στρατηγική στόχευση αναβάθμισης της

⁸⁸ Tziarras Z. (2014). Turkey's “Multi-Scenario” Foreign Policy. *Centre for Policy Analysis and Research on Turkey (ResearchTurkey)*, Vol. III, Issue 7, pp.34-52.

⁸⁹ Aydin, M., & Acikmese, S., ό.π.

σχετικής της ισχύος της και διεκδίκησης ενός ηγεμονικής ρόλου. Η Τουρκική Δημοκρατία εξακολουθεί ως κράτος να προσπαθεί να συναντηθεί με τις ηγεμονικές του στοχεύσεις. Το AKP αποτελεί εκφραστή αυτών των φιλοδοξιών, προσπαθώντας να ανακαινίσει τόσο τα μέσα επίτευξής όσο και να επαναπροσδιορίσει το περιβάλλον ανάπτυξης τους.

8.4 Από τα Μηδενικά στα Ηγεμονικά Προβλήματα

Απαντώντας στο βασικό ερευνητικό ερώτημα, η Τουρκία έχει αναντίρρητα επιτύχει να αναβαθμίσει τη διεθνή της θέση σε πολύ σημαντικό βαθμό. Σε σύγκριση με τις αρχές του 21^{ου} αιώνα η Τουρκία αναγνωρίζεται ως μία αναδυόμενη παγκόσμια οικονομική δύναμη⁹⁰. Οι διεθνείς αναλυτές την κατηγοριοποιούν⁹¹ μαζί με τα BRIC ως μία από τις επόμενες έντεκα ανερχόμενες οικονομικές δυνάμεις: τον περασμένο χρόνο σημείωσε ρυθμούς ανάπτυξης 10,3% ενώ συμμετέχει στο παγκόσμιο οικονομικό *forum* G-20 όντας η 18^η οικονομία σε ονομαστικό ΑΕΠ παγκοσμίως. Στο ενεργειακό πεδίο έχει καταστήσει τον εαυτό της ένα πολύ σημαντικό κόμβο των βασικών ενεργειακών αγωγών⁹². Παράλληλα, έχει να παρουσιάσει μία αυξημένη δραστηριότητα σε επίπεδο διεθνών και περιφερειακών οργανισμών καλλιεργώντας τις σχέσεις με αρκετές ανερχόμενες δυνάμεις όπως η Ρωσία, η Κίνα και η Ινδία. Το δόγμα του Στρατηγικού Βάθους μπορεί να πιστωθεί πως χάραξε το πλαίσιο προς αυτές τις επιτυχίες.

Αποτιμώντας την εξωτερική πολιτική του AKP θα μπορούσαμε να διακρίνουμε πως η Τουρκία έχει υποστεί δύο θεμελιώδεις μεταβολές ως διεθνής δρώντας την τελευταία δεκαετία. Σε πρώτη φάση, υπό την πολιτική του AKP, η Τουρκία μεταβλήθηκε σε μία αναδυόμενη δύναμη⁹³ (*emerging power*) κυρίως χάρη στη σταθερή οικονομική ανάπτυξη και την άσκηση εξωτερική πολιτικής η οποία έδινε

⁹⁰ Önis, Z. & Kutlay, M. (2013). Rising Powers in a Changing Global Order: The political economy of Turkey in the age of the BRICs, *Third World Quarterly*, 34(8), pp. 1409-1426.

⁹¹ Bacik, G. (2013). Turkey and the BRICS: Can Turkey Join the BRICS? *Turkish Studies*, 14(4), pp. 758-773.

⁹² Για μία διεξοδική παρουσίαση του ενεργειακού ρόλου της Τουρκία βλέπε Umucu, T., Altunisik, M. & Kok, M. V. (2011). Turkey as a Major Gas Transit Hub Country. *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, 34(8), pp. 377-384 όπως επίσης Bilgin M. (2011). Energy Policy in Turkey: Security, Market, Supplies and Pipelines. *Turkish Studies*, 12(3), pp. 399-417.

⁹³ Jordaan E. (2003). The concept of a middle power in international relations: Distinguishing between emerging and traditional middle powers. *Politikon*, 30(2), pp. 165-181 όπως επίσης Cooper A. & Flemes D. (2013). Foreign Policy Strategy of Emerging Powers in a Multipolar World: an introductory review. *Third World Quarterly*. 34(6), pp. 943-962.

έμφαση σε εργαλεία ήπιας ισχύος⁹⁴. Τόσο σε περιφερειακό όσο σε και διεθνές επίπεδο αυτή η πρώτη περίοδος της νέας τουρκικής εξωτερικής πολιτικής έγινε ευμενώς αποδεκτή από τους κυριότερους διεθνείς δρώντες. Η ανάληψη μεσολαβητικών πρωτοβουλιών σε διεθνή και περιφερειακά προβλήματα αύξησε το κύρος της ως διεθνής δρώντας, ενώ το λεγόμενο «τουρκικό μοντέλο» συνάρπασε αρκετούς από τους δυτικούς μελετητές και ενέπνευσε πολλούς κατοίκους της Μέσης Ανατολής. Ειδικότερα η (επί)στροφή της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή χαιρετίστηκε ως μία ομαλοποίηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής η οποία επωφελούνταν από την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων που προέκυψε από τις εξελίξεις στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Ωστόσο η μόχλευση παγκόσμιας και περιφερειακής επιρροής δεν συνοδεύεται απαραίτητα από την εκπλήρωση των στρατηγικών στόχων. Με άλλα λόγια, η αύξουσα σημασία και επιρροή της Τουρκίας σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο σε καμία περίπτωση δεν την έχει καταστήσει περιφερειακό ηγέτη ούτε παγκόσμια δύναμη, πράγμα που είναι ο δεδηλωμένος στρατηγικός της στόχος. Η δεύτερη μεταβολή της Τουρκίας έρχεται ως λογικό επακόλουθο αυτού του γεγονότος.

Το φαινόμενο της Αραβικής Άνοιξης μετέβαλε ολωσδιόλου τις ισορροπίες ισχύος στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής όσο και τις σχέσεις της περιφέρειας με τους διεθνείς δρώντες. Η τουρκική ελίτ ερμήνευσε τις εξελίξεις των αραβικών εξεγέρσεων πρωτίστως ως ευκαιρία περαιτέρω προώθησης της περιφερειακής της θέσης. Σε αυτό το σημείο αρθρώθηκε και η δεύτερη μεταβολή της Τουρκίας: από ένας *status quo* προσανατολισμένος δρώντας σε αναζήτηση επιρροής, υιοθέτησε έναν πιο αναθεωρητικό/διεκδικητικό ρόλο με ξεκάθαρη πλέον τη στόχευση της περιφερειακής ηγεμονίας⁹⁵. Πιο συγκεκριμένα, η ηγεμονική στροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής υλοποιήθηκε μέσω της ενεργούς εμπλοκής στα εσωτερικά των αραβικών κρατών: (i) με την πρόταξη ενός κανονιστικού πλαισίου εξωτερικής πολιτικής που δίνει έμφαση στην προώθηση και προστασία αξιών όπως η δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα, (ii) με την προώθηση μίας σουνιτικής ατζέντας και την υποστήριξη των κομμάτων της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στο εσωτερικό των αραβικών κρατών (iii) με τις προσπάθειες αποδόμησης του Ισραήλ ως παράγοντα σταθερότητας στη Μέση Ανατολή.

⁹⁴ Cagaptay, S. (2013). Defining Turkish Power: Turkey as a Rising Power Embedded in the Western International System. *Turkish Studies*, XIV(4), pp. 797 –811.

⁹⁵ Nachmani, A. (2014). *Israel, Turkey and Greece: Dramatic Changes in the Eastern Mediterranean in Israel & the World Powers* (pp. 264-288). London: Tauris.

Οι επιλογές της τουρκικής πολιτικής στο πλαίσιο των εξελίξεων της Αραβικής Άνοιξης θέτουν σε αμφισβήτηση πολλές από τις επιτυχίες της προηγούμενης δεκαετίας ενώ παράλληλα επιβεβαιώνουν τη συγγένεια της με τη Δύση και τα όρια των πολιτικών που την αποκλείουν από τις στοχεύσεις της (ειδικά όσον αφορά τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ και το Ισραήλ). Σε πρώτο επίπεδο η ηγεμονική στροφή της Άγκυρας στη Μέση Ανατολή την έφερε αντιμέτωπη με πολύ σοβαρούς ανταγωνισμούς: τη Ρωσία και τη Δύση στο τομέα ασφάλειας, την Ρωσία, το Ιραν και τη Σαουδική Αραβία στον ενεργειακό τομέα, το (σιιτικό) Ιράν και τη (σουνιτική) Σαουδική Αραβία στο τομέα της μουσουλμανικής ταυτότητας και σχεδόν όλες τις αραβικές χώρες αναφορικά με την εθνικιστική τους υπαγωγή. Η περίπτωση του εμφυλίου στη Συρία συγκεκριαλιώνει καταπληκτικά όλα τα παραπάνω και προσθέτει των παράγοντα απελευθέρωσης των ακραίων ισλαμιστικών στοιχείων. Η Τουρκία -σε αναζήτηση μέγιστων φορτίων ισχύος- επέλεξε να αναχωρήσει από τα κέρδη του πλέον επιτυχημένου παραδείγματός της εφαρμογής της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων» και πλέον μετρά απώλειες για πολλές από τις κατακτήσεις της προηγούμενης περιόδου στην περιοχή.

Οι λόγοι αυτής της αστοχίας προφανώς και έχουν να κάνουν με τις μαξιμαλιστικές στοχεύσεις της Άγκυρας σε σύγκριση με τα φορτία ισχύος που αυτή διαθέτει. Η ευκολία με την οποία απομονώθηκε στην Αίγυπτο και τη Λιβύη καταδεικνύουν πως η Τουρκία αδυνατεί να ελέγξει τις εξελίξεις προβάλλοντας τα απαραίτητα φορτία ισχύος. Άλλωστε η θεωρητική αδυναμία του δόγματος Νταβούτογλου έχει να κάνει ακριβώς με αυτό το δεδομένο: το μοντέλο των σχέσεων που προωθεί το Στρατηγικό Βάθος απαιτεί σφαίρες επιρροής στις οποίες η κοινωνική, οικονομική και πολιτική κατάσταση ενέχει κάποιο βαθμό σταθερότητας τόσο στο εσωτερικό όσο και στις διεθνείς σχέσεις των κρατών από τα οποία επιδιώκεται να έρθουν στην επιρροή της Άγκυρας, παραβλέποντας τις αλλαγές που μπορούν να επέλθουν από ανεξάρτητες μεταβλητές. Έτσι αναδεικνύεται η θεμελιώδης διάκριση ανάμεσα στην πειθώ και τον πειθαναγκασμό, ήτοι την επιρροή (ήπια ισχύ) και την (σκληρή) ισχύ.

Η ίδια η ήπια ισχύς άλλωστε είναι μέγεθος αρκετά ευμετάβλητο. Το κανονιστικό προφίλ που υιοθετεί η Άγκυρα στο εξωτερικό έχει τονίσει τις αδυναμίες και αντιφάσεις στο εσωτερικό κάτι που αποδεικνύεται από τα πρόσφατα γεγονότα του πάρκου Γκεζί αλλά και τη στάση του Ερντογάν απέναντι στις κατηγορίες για

σκάνδαλα⁹⁶. Αυτό το κενό θα μπορούσε εύκολα να καλυφθεί όταν η Τουρκία δεν επεδείκνυε ενδιαφέρον να εξάγει την δημοκρατική τάξη αλλά πλέον απειλεί την ανθεκτικότητα και αποτελεσματικότητα της εξωτερικής της πολιτικής στην περιοχή απομειώνοντας τα φορτία ήπιας ισχύος που έχει αθροίσει.

Είναι προφανές πως η αποτίμηση του δόγματος Νταβούτογλου δεν μπορεί να γίνει με ηθικά κριτήρια: οι κραυγαλέες αντιθέσεις που εκφράζονται στο δηλωτικό από το πολιτικό επίπεδο είναι μία πραγματικότητα δομικά ενσωματωμένη στο διεθνοπολιτικό παίγνιο. Εντούτοις το νταβουτογλιανό παράδειγμα εξωτερικής πολιτικής δοκιμάζει τις αντοχές του και προς στιγμήν φαίνεται ελλιποβαρές, παράγοντας περισσότερα προβλήματα από όσα ευαγγελίζεται πως λύνει. Υπό τα μέχρι τώρα δεδομένα μπορούμε να μιλάμε για σοβαρές αστοχίες στην κατανόηση των πρόσφατων διεθνοπολιτικών μεταβολών, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει παράλυση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Η ηγεμονική στροφή της Άγκυρας στη Μέση Ανατολή την έχει τοποθετήσει εντός πολύ σφοδρών δομικών διεθνοσυστημικών μεταβολών και διεθνοπολιτικών ανταγωνισμών φέρνοντάς την ταυτόχρονα αντιμέτωπη με τους κινδύνους της υπερεξάπλωσης: η σύμπληξη του άξονα Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ είναι ενδεικτική.

Η αβελτηρίες των πολιτικών του Νταβούτογλου έχουν τοποθετήσει την Τουρκία μακριά από τους διεθνοπολιτικούς της στόχους. Προς το παρόν δείχνει να βρίσκεται σε μία διαδικασία αναμονής και προσαρμογής προσπαθώντας να διατηρήσει τα ερείσματά της στην περιοχή και να αποφύγει περαιτέρω επιδείνωση της περιφερειακής της θέσης. Οι δομικοί περιορισμοί που περιγράφηκαν παραπάνω δεν φαίνεται πως διεκφεύγουν της τουρκικής πολιτικής ελίτ. Η προσπάθεια της Τουρκίας να αποκτήσει στρατηγικά οπλικά συστήματα⁹⁷, με προμετωπίδα την κατασκευή αεροπλανοφόρου και την πυρηνική της προοπτική, καταδεικνύει πως μεθοδεύει την ανατροπή της υφιστάμενης ισορροπίας ισχύος στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Η πρόσφατη πρωθυπουργοποίηση Νταβούτογλου ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο στο οποίο μένει να φανεί το κατά πόσον η τουρκική εξωτερική πολιτική μπορεί να ισορροπήσει τις υπερβατικές της στοχεύσεις με τις πραγματικές της δυνατότητες.

⁹⁶ Özbudun, E. (2014). AKP at the Crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift. *South European Society and Politics*, 19(2), pp. 155-167.

⁹⁷ Κουσκουβέλης, Η. (2014). Η Αναθεωρητική Τουρκία. *Foreign Affairs Hellenic Edition*. 16 Jan. Available at: <http://foreignaffairs.gr/articles/69653/ilias-i-koyskoybelis/i-anatheoritiki-toyrkia?page=show> [Accessed 12/6/2014].

Συμπεράσματα

Η θέση της Τουρκίας στο πολυπολικό διεθνές γίνεσθαι αποτέλεσε κύριο ερευνητικό αντικείμενο του προκειμένου πονήματος. Η εκλεκτική μελέτη περιπτώσεων άσκησης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σε διμερές επίπεδο ήταν ο τρόπος να προσεγγιστεί και να αποτιμηθεί ο ρόλος της σε περιφερειακό και διεθνές. Οι θεωρητικές παραδοχές του δομικού ρεαλισμού υπήρξαν το διακηρυγμένο θεωρητικό έρμα του γράφοντος σε κάθε αναλυτική κρίση επί του ζητήματος.

Οι παραπάνω επιλογές ήταν αυτές που διαμόρφωσαν το πλαίσιο της μελέτης θέτοντας ταυτόχρονα και τους περιορισμούς της. Ούτως η άλλως η μελέτη της τουρκικής πολιτικής είναι ένα εξαιρετικά σύνθετο και πολύπλοκο αντικείμενο που προϋποθέτει πολυσχιδή και εμβριθή γνώση· αυτό το κάνει και τόσο ενδιαφέρον. Υπό το πρίσμα του δομικού ρεαλισμού έμειναν σε μεγάλο βαθμό εκτός του αναλυτικού φάσματος τα ζητήματα εσωτερικής πολιτικής τα οποία παίζουν εξαιρετικά μεγάλη σημασία στην διαμόρφωση της εξωτερικής της πολιτικής: η μάχη ισλαμιστών και κεμαλιστών, οι μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό της χώρας, η ευρωπαϊκή προοπτική, θέματα πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, τα ζητήματα κουλτούρας και ταυτότητας εντός της τουρκικής κοινωνίας, το Κουρδικό ζήτημα κ.α.. Αντίστοιχα η εστίαση στις διμερείς σχέσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής άφησε σε δεύτερο πλάνο τόσο τις σχέσεις της Τουρκίας με άλλους διεθνείς δρώντες που εμπλέκονται σε μεγάλο βαθμό με την περιφερειακή πολιτική που ακολουθεί (ΗΠΑ, ΕΕ, Ρωσία, Ιράν, Σαουδική Αραβία) όσο και την παρουσίαση των δομικών μεταβολών εντός του διεθνούς συστήματος (ο πολυπολικός μετασχηματισμός, η σημασία της Αραβικής Άνοιξης εντός του μουσουλμανικού κόσμου κ.).

Δίχως να παραγνωρίζονται οι παραπάνω περιορισμοί, η παρούσα μελέτη αρκείται με το να αξιώνει την εξής αφηγηματική αρετή: θεμελιώνοντας πως (i) οι δομικές δυνάμεις του διεθνούς συστήματος ασκούνται σε όλους του διεθνείς δρώντες και ότι (ii) στο Στρατηγικό Βάθος αποτυπώνονται συγκεκαλυμμένα οι ηγεμονικοί σχεδιασμοί του τουρκικού κράτους, η αποτίμηση της συμπεριφοράς της Τουρκίας στο διεθνοπολιτικό γίνεσθαι εξάγεται αβίαστα από την παρουσίαση των διμερών της σχέσεων. Η Τουρκία αποτελεί μία δύναμη που επιδιώκει ηγεμονικό ρόλο τόσο στην Ανατολική Μεσόγειο όσο και στη Μέση Ανατολή. Είτε αναφερόμαστε στην

ορθολογική ανάπτυξη των πολιτικών ήπιας ισχύος, είτε στα προβλήματα που έχει δημιουργήσει η μαξιμαλιστική της εμπλοκή στις εξελίξεις της Αραβικής Άνοιξης, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας αρθρώνεται προς ένα ξεκάθαρο στόχο: την περιφερειακή ηγεμονία και δια αυτής τη διεκδίκηση ενός παγκόσμιου ρόλου στα διεθνοπολιτικά δρώμενα.

Η επιστήμη των διεθνών σχέσεων δεν είναι μία επιστήμη προβλέψεων παρά μία επιστήμη ερμηνειών. Οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις της διεθνούς βιβλιογραφίας προς την νταβουτογλιανή εποχή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής δείχνει πως το θέμα φαίνεται να περιέπλεξε ιδιαίτερα πολλούς δυτικούς μελετητές της. Προσεγγίζοντας αναδρομικά πολλές από τις αναλύσεις που έχουν προταθεί κατά καιρούς διαπιστώνεται πως οι αστοχίες και οι απλουστεύσεις υπήρξαν εξαιρετικά πολλές: για παράδειγμα σε εποχές όταν οι σχετικές αναλύσεις συσχέτιζαν την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας με την επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών, όταν ερμήνευαν επιφανειακά την ανάπτυξη της «πολιτικής «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή θριαμβολογούσαν πρώιμα για τη Μεσανατολική πολιτική της. Σε αυτό το κομμάτι, η ελληνική κοινότητα διεθνολόγων και πολιτικών επιστημόνων, εντός της οποίας άλλωστε η παρούσα μελέτη άντλησε τα πνευματικά της εχέγγυα, έδειξε πώς παραμένει εύρωστη όσο και εύστοχη· οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις και επισημάνσεις που αρθρώθηκαν δείχνουν να επιβεβαιώνονται από τα γεγονότα.

Διαβάζοντας το δόγμα Νταβούτογλου υπό τη σκοπιά των ελληνικών πραγμάτων το συμπέρασμα θα πρέπει να λειτουργεί διττά: παράδειγμα και παρακίνηση μαζί. Από τη μία παρατηρώντας ευρύτερα το ρόλο του στην εξέλιξη της τουρκικής πολιτικής σκηνής κανείς δεν μπορεί παρά να θαυμάζει την εντυπωσιακή ικανότητα αυτοσυντήρησης του τουρκικού κράτους. Η αβεβαιότητα που προκαλούσε η διαφαινόμενη διεθνοσυστημική μεταβολή -ήδη από τα χρόνια του Οζάλ- οδήγησε προοδευτικά στην ενεργοποίηση των ανενεργών πυλώνων ισχύος του τουρκικού κράτους στο πλαίσιο της ισλαμικής ταυτότητας. Η οικονομική κρίση το 2001 και η επακόλουθη διάχυσή της στο πολιτικό πεδίο δεν ήταν παρά ο εκλυτικός παράγων. Δεν είναι μικρής σημασίας πως ο Νταβούτογλου -ένας ακαδημαϊκός διεθνών σχέσεων- όπως και τα κυριότερα πρόσωπα της ελίτ του ΑΚΡ είναι παράγωγα του εγχώριου ακαδημαϊκού συστήματος και φορείς της τουρκικής ιδιοσυγκρασίας και οντολογίας. Για ένα επιστήμονα των διεθνών σχέσεων η συνθήκη που οδήγησε το

ΑΚΡ στην εξουσία είναι η αυτορρυθμιστική αρετή του τουρκικού κράτους στο διεθνές πεδίο.

Από την άλλη, μελετώντας τόσο τις θεωρητικές διακηρύξεις αλλά κυριότερα την πολιτική εφαρμογή του «Στρατηγικού Βάθους» δεν μπορεί κανείς παρά να επισημαίνει τους κινδύνους στους οποίους βρίσκονται τα ελληνικά συμφέροντα στο Αιγαίο, στην Κύπρο και τη Θράκη. Παρά τη φαινομενικά καλόβολη διατήρηση του status quo στις ελληνοτουρκικές σχέσεις ο δεδηλωμένος τουρκικός αναθεωρητισμός σε συνδυασμό με την προϊούσα ενίσχυση του τουρκικού κράτους κάνει το χρόνο να λειτουργεί υπέρ των τουρκικών συμφερόντων εντασσόμενος άλλωστε εντός των τουρκικών σχεδιασμών. Παράλληλα, η εντυπωσιακή διείσδυση των τουρκικών πολιτικών ήπιας ισχύος εντός της ελληνική κοινωνία και πολιτικής σκηνής διαγράφει ανησυχητικά τις αποσυνθετικές τάσεις του ελληνικού κράτους.

Καθώς η Ελλάδα φαίνεται πως δυσκολεύεται να υπερβεί τη βαθιά κοινωνικοπολιτική κρίση, κορυφωμένη από την οικονομική, η συμπεριφορά της ως διεθνής δρώντας θα μπορούσε να παρομοιαστεί ως αυτοκτονική. Υπό αυτή τη συγκυρία ο τουρκικός ηγεμονικός αναθεωρητισμός αν μη τι άλλο θα πρέπει να λειτουργήσει ως βουκέντρα θυμίζοντας τις αιώνιες αλήθειες του διεθνοπολιτικού παιγνίου: σε αυτό δεν υπάρχουν θεατές παρά μόνο παίκτες ενώ το ζήτημα δεν είναι το έπαθλο της επιβίωσης αλλά η αποφυγή της νέμεσης. Αρνούμενη να προσεγγίσει την κρίση της υπό όρους οντολογικής επιβίωσης, ενεργοποιώντας τις ανενεργές δυνάμεις εντός της και μοχλεύοντας στρατηγικά την ενίσχυσή της στο εξωτερικό, η πραγματική κρίση της Ελλάδας θα έχει διεθνοπολιτική κορύφωση.

Βιβλιογραφία

Ελληνική⁹⁸

- Βερέμης, Θ. (Επιμ.). (1995). *Η Τουρκία Σήμερα: Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Bozarslan, H. (2004). *Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας*. (Μ. Οικονόμου, Μεταφρ.) Αθήνα: Σαββάλας.
- Γιαλλουρίδης, Χ., & Λαγγίδης, Α. (2010). *Μετακεμαλισμός*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Γιαλουρίδης, Χ. (2004). *Η Τουρκία στην Ανατολή του 20ου Αιώνα: Ο Μακρύς Δρόμος προς την Ευρώπη*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Durond, P. (1998). *Κεμάλ: Ο δημιουργός της νέας Τουρκίας*, Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική, pp. 182-197.
- ΕΛΙΑΜΕΠ. (2002). *Η Σύγχρονη Τουρκία: Πολιτικό Σύστημα, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*. (Θ. Βερέμης, & Θ. Ντόκος, Επιμ.) Αθήνα: Παπαζήση.
- Gilpin, R. (2007). *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική* (3η εκδ.). (Κ. Κολιόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Ποιότητα.
- Ήφαιστος, Π. (2003). *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό: Διαδρομή, Αντικείμενο, Περιεχόμενο και Γνωσιολογικό Υπόβαθρο*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Ήφαιστος, Π. (2007). *Ο Πόλεμος και τα Αίτια του: Τα Πόλλα Πρόσωπα του Ηγεμονισμού και της Τρομοκρατίας* (3η εκδ.). Αθήνα: Ποιότητα.
- Ήφαιστος, Π. (2009). *Κοσμοθεωρία των Εθνών: Συγκρότηση και Συγκράτηση των Κρατών της Ευρώπης και του Κόσμου*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Hobbes, T. (1989). *Λεβιάθαν ή Υλη, Μορφή και Εξουσία μιας Εκκλησιαστικής και Λαϊκής Πολιτικής Κοινότητας*. (Γ. Πασχαλίδης, & Α. Μεταξόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Γνώση.
- Jackson, Robert, & Sorensen, Georg. (2006). *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση*. (Χ. Κωνσταντινίδης, Μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg.
- Καιρίδης, Δ., & Martin, L. (Επιμ.). (2006). *Ο Ρόλος και η Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο: Σύγχρονη Πραγματικότητα και Μελλοντικές Προκλήσεις*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Κονδύλης, Π. (1999). *Θεωρία του Πολέμου* (4η εκδ.). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Κουσκουβέλης, Η., & Λίτσας, Σ. (Επιμ.). (2013). *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*. Αθήνα: Ποιότητα.

⁹⁸ Ακολουθήθηκε το APA 6th edition.

- Λίτσας, Σ. (2010). *Πόλεμος και Ορθολογισμός: Θεωρητικές Προεκτάσεις και Στρατηγικές Εφαρμογές*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Λυγερός, Σ. (2013). *Μετά τον Ερντογάν τί:*. Αθήνα: Πατάκη.
- Mearsheimer, J. (2007). *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα: Ποιότητα, pp. 3-4.
- Νταβούτογλου, Α. (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. (Ν. Σαρρής, Επιμ., & Ν. Ραπτόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Ποιότητα.
- Νταβούτογλου, Α. (2011). *Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες: Η επίδραση της Ισλαμικής Κοσμοθεωρίας και της Δυτικής Κοσμοθεωρίας στην πολιτική θεωρία*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Nye, J. (2005). *Ηπια Ισχύς: Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Pettifer, J. (1998). *Ο Τουρκικός Λαβύρινθος: Ο Ατατουρκ και το νέο Ισλάμ*. (Ε. Μπαρτζινόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Καστανιώτη.
- Πλατιάς, Α. (2007). *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκιδίδη* (4η εκδ.). Αθήνα: Εστία.
- Τζιάρρας, Ζ. (2012). Η Τουρκική Περιφερειακή Πολιτική Ασφάλειας σε Νέο Γεωπολιτικό Περιβάλλον. *Strategy International - Research Paper Series No.1*, σσ. 1-30.
- Von Clausewitz, K. (1999). *Περί του Πολέμου* (5η ανατύπωση εκδ.). (Ν. Ξεπούλια, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Webber, F. (1993). *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος: Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*. Αθήνα: Θετίλη.
- Wight, M. (1998). *Διεθνής Θεωρίας: Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*. (Π. Ήφαιστος, Επιμ., & Η. Στροϊκού, Μεταφρ.) Αθήνα: Ποιότητα.

Ξενογλωσση

- Abadi, J. (1995). Israel and Turkey: From Covert to Overt Relations. *Journal of Conflict Studies*. 15 (2).
- Abramowitz, M. (Επιμ.). (2000). *Turkey's Transformation and American Policy*. New York: The Century Foundation Press.
- Acikmese S. A. & Triantaphyllou D. (2012). The NATO-EU-Turkey Trilogy: The impact of the Cyprus Conundrum. *Southeast European and Black Sea Studies*, 12(4) pp. 559-561.
- Akgun, M. et al. (2010). *The Perception of Turkey in the Middle East*. Istanbul: Tesev Publications, pp. 18-21.
- Alessandri, E. (2010, February). The New Turkish Foreign Policy and the Future of Turkey-EU Relations. *Istituto Affari Internazionali - DOCUMENTI IAI 10 | 03*.

- Alpan, B., & Diez, T. (2014). The Devil is in the 'Domestic'? European Integration Studies and the Limits of Europeanization in Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(1), pp. 1-10.
- Altunışık, M., & Martin, L. (2011). Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 569-587.
- Aras, B. (2009). Turkey's rise in the greater Middle East: peace-building in the periphery. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(1), pp. 29-41.
- Aras, B. (2014). Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*.
- Ataman, M. (2002, October). Özal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in the 1980s. *Middle Eastern Studies*, 38(4), pp. 123-142.
- Aydin, M., & Acikmese, S. (2007, December). Europeanization through EU conditionality: Understanding the new era in Turkish foreign policy. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9(3), pp. 263-274.
- Ayla Gürel, & Laura Le Cornu. (2014). Can Gas Catalyse Peace in the Eastern Mediterranean? *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 49(2), pp. 11-33.
- Aytürk, İ. (2011). The Coming of an Ice Age? Turkish-Israeli Relations Since 2002. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 675-687.
- Bacik, G. (2013). Turkey and the BRICS: Can Turkey Join the BRICS? *Turkish Studies*, 14(4), pp. 758-773.
- Bahcheli, T. (2014). Cyprus 1974: Turkey's Military Success Followed by Political Stalemate. *Mediterranean Quarterly*, 25(1), pp. 6-21.
- Bank, A., & Karadag, R. (2012). The Political Economy of Regional Power: Turkey under the AKP. GIGA Working Papers - No 204.
- Barkey, H. J. (2012). Turkish-Iranian Competition after the Arab Spring. *Survival: Global Politics and Strategy*, 54(6), pp. 139-162.
- Barkley, H. (1997). *Reluctant Neighbor: Turkey's Role in the Middle East*. United States Institute of Peace: Press Books.
- Barrinha, A. (2014). The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory. *Mediterranean Politics*, 19(2), pp. 165-182.
- Baykal, A. (February 2010). *Where are Turkey's new international relations taking it?* London: Commons Library Standard Note - Standard notes SN05348.
- Bilgin M. (2011). Energy Policy in Turkey: Security, Market, Supplies and Pipelines. *Turkish Studies*, 12(3), pp. 399-417.

- Brubaker, R. A. (May 2010). *International Conference: Turkey's Foreign Policy in a Changing World - Old alignments and new neighbourhoods*. Oxford: South East European Studies at Oxford (SEESOX).
- Cagaptay, S. (2013). Ankara's Middle East Policy Post Arab Spring. *The Washington Institute for Near East Policy*, 16.
- Cagaptay, S. (2013). Defining Turkish Power: Turkey as a Rising Power Embedded in the Western International System. *Turkish Studies*, 14(4), pp. 797-811.
- Çarkoğlu, A., & Hale, W. (Επιμ.). (2008). *The Politics of Modern Turkey: Critical Issues in Modern Politics* (Τόμ. III). New York: Routledge.
- Clarke, M. (2014). Cyprus: The Mouse That May Yet Roar. *Mediterranean Quarterly*, 25(1), pp. 95-104.
- Coetzee, E. (2013). Democracy, the Arab Spring and the Future (Great Powers) of International Politics: A Structural Realist Perspective. *Politikon: South African Journal of Political Studies*, 40(2), pp. 299-318.
- Cohen, M. S., & Freilich, C. D. (2014). Breakdown and Possible Restart: Turkish–Israeli Relations under the AKP. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(1), pp. 39-55.
- Cook, S. A. (2011). The USA, Turkey, and the Middle East: Continuities, Challenges, and Opportunities. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 717-726.
- Cooper A. & Flemes D. (2013). *Foreign Policy Strategy of Emerging Powers in a Multipolar World: An Introductory Review*. *Third World Quarterly*. 34(6), pp. 943-962.
- Dal, E. P. (2012). The Transformation of Turkey's Relations with the Middle East: Illusion or Awakening? *Turkish Studies*, 13(2), pp. 245-267.
- Dal, E. P. (2013). Assessing Turkey's "Normative" Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and their Limitations. *Turkish Studies*, 14(4), pp. 709-734.
- Davutoglu, A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10(1), pp. 77-96.
- Davutoğlu, A. (2012, April). Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring. *Center for Strategic Research Vision Papers*(3).
- Demirtas-Bagdonas, Ö. (2014). Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur. *Turkish Studies*, 15(1), pp. 139-155.
- Deringil, S. (1989). *Turkish foreign policy during the Second World War : An "active" neutrality*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Ehteshami, A. & Elik, S. (2011). Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East, *Turkish Studies*, 12(4), pp. 643-662.

- Erdem, B. K. (2012). Adjustment of the secular Islamist role model (Turkey) to the 'Arab Spring': the relationship between the Arab uprisings and Turkey in the Turkish and world press. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 23(4), pp. 435-452.
- Ersen, E. (2014). Geopolitical Codes in Davutoğlu's Views toward the Middle East. *Insight Turkey*, 16(1), pp. 85-101.
- Ersen, E. (2014). Rise of new centers of power in Eurasia: Implications for Turkish foreign policy. *Journal of Eurasian Studies*, 5(2), pp. 184-191.
- Ersoy, E. (2009). Old Principles, New Practices: Explaining the AKP Foreign Policy. *Turkish Policy Quarterly*, 8(4), pp. 115-127.
- Fotiou, E., & Triantaphyllou, D. (2010). Assessing Turkey's "Soft Power" Role: Rhetoric versus Practice. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 45(1), pp. 99-113.
- GöL, A. (1992, July 13). A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923 -1939. *International Herald Tribune*.
- GöL, A. (n.d.). *A Short Summary of Turkish Foreign Policy:1923-1939*.
- Görener, A., & Ucal, M. (2011). The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy. *Turkish Studies*, 12(3), pp. 357-381.
- Grigoriadis, I. N. (2012, October). The 'Davutoğlu Doctrine' under Pressure: Challenges for Turkish Foreign Policy in a Changing Middle East. *ELIAMEP Thesis*.
- Grigoriadis, I. N. (2010, April). The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy. *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy - Working Paper Nr 8*.
- Günay, D., & Renda, K. (2014). Usages of Europe in Turkish Foreign Policy towards the Middle East. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(1), pp. 47-67.
- Hale, W. (2000). *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. London: Frank Cass.
- Jervis, R. (1979). Systems, Theories and Diplomatic History. In P. Gordon (Ed.), *Diplomacy: New Approaches in History, Theory, Policy*. New York: Free Press.
- Jordaan E. (2003). The concept of a middle power in international relations: Distinguishing between emerging and traditional middle powers. *Politikon*, 30(2), pp. 165-181
- Kardaş, Ş. (2013). Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System. *Turkish Studies*, XIV(4), pp. 637-660.
- Kardaş, Ş. (n.d.). Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System. *Turkish Studies*, 14(4), pp. 637-660.
- Kasapoğlu, C. (2012). The Turkish-Israeli Relations under the Davutoğlu Doctrine in Turkish Foreign Policy. *Ege Strategic Research Journal*, 3(2), pp. 1-20.

- Ker-Lindsay, J. (2012). Cyprus-Turkey: Growing Tensions. *Mediterranean Politics: Turkey-Balkans*, pp. 190-193.
- Kirişci, K. (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, (40), pp. 29-57.
- Kolias, (n.d.). Greece and Turkey: The Case Study of an Arms Race from the Greek Perspective, *Spoudai*, 41(1).
- Kouskouvelis, I. (2013). The Problem with Turkey's "Zero Problems": Turkey, Past and Future. *Middle East Quarterly*, 20(1) pp. 47-56.
- Kuniholm, B. (2008). The Turkish Context: Critical Issues in Modern Politics. Στο A. Çarkoğlu, & W. Hale (Επιμ.), *The Politics of Modern Turkey* (pp. 66-124). London: Routledge.
- Larrabee, S., & Lesser, I. O. (2003). *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica : RAND - Center for Middle East Public Policy.
- Laroussi, M.I. (2014). An analysis of the Deteriorating Situation in Libya and its Geopolitical Impact on the Maghreb. *Middle East Monitor*.
- Litsas, S. (2014). Bandwagoning for profit and Turkey: alliance formations and volatility in the Middle East. *Israel Affairs*, 20(1), pp. 125-139.
- Mango, A. (1994). *Turkey: The Challenge of a New Role*. Westport: Conn. Praeger: The Washington Papers.
- Mazis, I. T. (2013). The Geostrategic Axis between Israel, Cyprus and Greece: Turkey's Planning in the Region. *Civitas Gentium*, 3(1), pp. 59-71.
- Morelli, V. (2013). European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations. *Congressional Research Service*.
- Murinson, A. (2006, November). The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy. *Middle Eastern Studies*, 42(6), pp. 945 – 964.
- Murinson, A. (2006). The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy. *Middle Eastern Studies*, 42(6), pp. 945-964.
- Murinson, A. (2012, September). Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century. *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies / Mideast Security and Policy Studies No. 97*.
- Nachmani, A. (2014). *Israel, Turkey and Greece: Dramatic Changes in the Eastern Mediterranean in Israel & the World Powers* (pp. 264-288). London: Tauris.
- Nursin Atesoglu, G. (Επιμ.). (2007). *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*. Hampshire: Ashgate.
- Nuruzzaman, M. (2013). The Arab Spring – Inching Towards a Dead End? *Global Change, Peace & Security: formerly Pacifica Review: Peace, Security & Global Change*, 25(3), pp. 357-362.

- Oğurlu, E. (2012, March). Rising Tensions in the Eastern Mediterranean: Implications for Turkish Foreign Policy. *Istituto Affari Internazionali - Working Papers 12/04*.
- Oğuzlu, T. (2007). Soft power in Turkish foreign policy. *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), pp. 81-97.
- Oğuzlu, T. (2010). The Changing Dynamics of Turkey–Israel Relations: A Structural Realist Account. *Mediterranean Politics*, 15(2), pp. 273-288.
- Oğuzlu, T. (2012, February). The ‘Arab Spring’ and the Rise of the 2.0 Version of Turkey’s ‘zero problems with neighbors’ Policy. *SAM Papers*, 1.
- Oğuzlu, T. (2013). Making Sense of Turkey's Rising Power Status: What Does Turkey's Approach Within NATO Tell Us? *Turkish Studies*, 14(4), pp. 774-796.
- Oğuzlu, T. (2013, August). Realism versus Liberalism in Turkish Foreign Policy: What does the Arab Spring herald? *Middle Eastern Analysis / Ortadoğu Analiz*, 5(56), pp. 39-51.
- Onar, N. F., & Watson, M. (2013). Crisis or opportunity? Turkey, Greece and the political economy of South-East Europe in the 2010s. *Southeast European and Black Sea Studies*, 13(3), pp. 407-420.
- Öner, S. (2013). Soft Power in Turkish Foreign Policy: New Instruments and Challenges. *Euxeinos* 10, pp. 7-15.
- Öniş, Z. (n.d.). Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the post-Helsinki Era. *Turkish Studies*, 4(1), pp. 9-34.
- Öniş, Z. & Kutlay, M. (2013). Rising Powers in a Changing Global Order: The political economy of Turkey in the age of the BRICs, *Third World Quarterly*, 34(8), pp. 1409-1426.
- Özbudun, E. (2014). AKP at the Crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift. *South European Society and Politics*, 19(2), pp. 155-167.
- Ozkan, B. (2014). Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism. *Survival: Global Politics and Strategy*, 56(4), pp. 119-140.
- Özpek, B. B., & Demirağ, Y. (2014). Israel Affairs after the ‘Arab Spring’: from agenda-setter state to agenda-entrepreneur state, *Turkish foreign policy*, 20(3), pp. 328-346.
- Robins, P. (2003). *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy since the Cold War*. Seattle: University of Washington Press.
- Robins, P. (2004, April). Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War. *Strategic Insights*, 3(4).
- Sitilides, J. (2014). The Modern Geopolitics of the Cyprus Question. *Mediterranean Quarterly*, 25(1), pp. 77-94.
- Sözen, A. (2010). A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges. *Turkish Studies*, 11(1), pp. 103-123.

- Taspınar, O., & Phillip, G. (2008). *Winning Turkey: How America Can Revive a Fading Partnership*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Tocci, N., Taşpınar, Ö., Barkey, H., Soler i Lecha, E., & Nafaa, H. (2011, October). Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish foreign policy from a transatlantic perspective. *Mediterranean Paper Series - GMF US*.
- Tsarouhas, D. (2009). The political economy of Greek-Turkish relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 9(1-2), pp. 39-57.
- Tür, Ö. (2011). Economic Relations with the Middle East Under the AKP—Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones. *Turkish Studies*, 12(4), pp. 589-602.
- Tür, Ö. (2012). Turkey and Israel in the 2000s - From Cooperation to Conflict. *Israel Studies*, 17(3), pp. 45-66.
- Turkey's bid to raise influence in Middle East. (2010). *Strategic Comments*, 16(8), pp. 1-3.
- Tziarras, Z. (2014, July). Turkey's "Multi-Scenario" Foreign Policy. *Centre for Policy Analysis and Research on Turkey (ResearchTurkey)*, III(7), pp. 34-52.
- Ulgen, S. (2012). A Transformed Turkey: What is the Role for Ankara as a Regional Power? *SAIS Review of International Affairs*, 32, number 2(Summer-Fall), pp. 41-50.
- Ulug-Eryilmaz, B. (2014). The myth of 'Europeanization' of Turkish foreign policy: the Cyprus debacle as a litmus test. *Southeast European and Black Sea Studies*.
- Umucu, T., Altunisik, M. & Kok, M. V. (2011). Turkey as a Major Gas Transit Hub Country. *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, 34(8), pp. 377-384
- USAK (2009). Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism. *USAK Yearbook of International Politics and Law*, Vol. 2 , pp. 153-205.
- Walker, J. W. (2007). Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine. *Insight Turkey*, 9(3), pp. 32-47.
- Waltz, K. (2009). The Anarchic Structure of World Politics. *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, New York: Pearson Education, pp. 29-50.
- Yalvaç, F. (2012). Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System. *International Relations*, 26(2), pp. 165-180.
- Yalvaç, F. (2014). Approaches to Turkish Foreign Policy: A Critical Realist Analysis. *Turkish Studies*, 15(1), pp. 117-138.
- Yavas, G. (2013). Europeanization of the Aegean Dispute: An Analysis of Turkish Political Elite Discourse. *Turkish Studies*, 14(3), pp. 520-539.
- Yeşiltaş, M. (2013). The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy. *Turkish Studies*, 14(4), pp. 661-687.

- Yılmaz, Z. Ö.-Ş. (2009). Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era. *Turkish Studies-Special Issue*, pp. 1-31.
- Zalewski, P. (2010). The Self-Appointed Superpower: Turkey goes it alone. *World Policy Journal*, 27(4), pp. 97-102.
- Zarakol, A. (2012). Problem areas for the new Turkish foreign policy. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 40(5), pp. 739-745.
- Ziya Meral, & Jonathan Paris. (2010). Decoding Turkish Foreign Policy Hyperactivity. *The Washington Quarterly*, 33(4), pp. 75-86.